

GÖÖ
ve
İNSANİ
Yardı m Vakfı

www.giyav.org.tr

**DİYARBAKIR'DA
ÇOCUKLARIN
ANADİLİ
KULLANIMININ
İZLENMESİ
RAPORU**

DİYARBAKIR'DA ÇOCUKLARIN ANADİLİ KULLANIMININ İZLENMESİ RAPORU

ARAŞTIRMA EKİBİ

Av. Çiğdem ERTAK

Ezgi KOMAN

Ruşen YAKUT

Av. Selmin Cansu DEMİR

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	5
Göç ve İnsani Yardım Vakfı Hakkında	7
Özet	9
Giriş	13
Amaç & Kapsam	15
Yöntem	15
Sınırlılıklar & İmkanlar	17
Arka Plan	18
Bulgular	21
Çocukların Kendi Kültürünü Yaşama ve Anadilini Kullanma Hakları	23
Çocukların Anadili Kullanımı	25
Çocukların Anadilinde Konuş(a)mamasının Nedenleri	26
Okulda Anadili Kullanımı	28
Anadili Kullanımının Çocuklardaki Etkisi	29
Son 10 Yıldaki Politik Atmosferin Çocukların Anadili Kullanımına Etkisi	30
Değerlendirme	31
Anadilinin Öğretilmesi	33
Son 10 Yıldaki Politik Atmosferin Çocukların Anadilinin Öğretilmesine Etkisi	37
Değerlendirme	38

Anadilinin Eğitimde Kullanılması	41
Anadilinde Eğitimin Çocuklara Etkisi	45
Son 10 Yıldaki Politik Atmosferin Çocukların Anadilinde Eğitime Etkisi	46
Değerlendirme	47
Çocukların Anadilinde Medya Ürünlerine Erişimi	51
Son 10 Yıldaki Politik Atmosferin Çocukların Anadilinde Medya Ürünlerine Erişimine Etkisi	56
Değerlendirme	57
Hak İhlallerine Karşı Anadilinde Başvuru Mekanizmaları	61
Değerlendirme	64
Engellilik, Yoksulluk, Cinsiyet Gibi Farklılıkların Anadili Haklarına Yansıması	67
Değerlendirme	70
Çocuklar Talep Ediyor & Yetişkinler Öneriyor	71
Değerlendirme	74
Öneriler	75
Sonuç	79
Çocuklar Yönetici Olsa	83
EK : Diyarbakır'da Çocukların Anadili Haklarının İzlenmesi Raporu Gösterge Seti	87

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliđi
AÇSHB	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
BMÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme
CİMER	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
GİYAV	Göç ve İnsani Yardım Vakfı
KDK	Kamu Denetçiliği Kurumu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OHAL	Olağanüstü Hal
OPCAT	BM İşkenceye Karşı Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

GÖÇ VE İNSANİ YARDIM VAKFI HAKKINDA

Göç ve İnsani Yardım Vakfı (GİYAV), iç göç eylemlerinin ve zorunlu göçlerin temel yönelim alanlarının başında gelen Mersin'de 1999 yılında kuruldu. Kuruluşunda kadın, ekoloji ve çocuk eksenli çalışmaları olan GİYAV, 2010 yılında Vakıf Merkezini Diyarbakır'a taşıdı. Yeni dönemde yürütülen tartışmalar sonucunda, kadın ve ekoloji alanlarındaki çalışmaların Diyarbakır'da etkili olduğu ancak çocuk çalışmalarının sınırlı kaldığı tespit edildi. Böylelikle, GİYAV, göçün en yoğun etkilediği grupların başında olan çocuklar için çalışmayı önceliledi.

GİYAV, kuruluş perspektifine dayalı olarak kadın, çocuk ve ekoloji olmak üzere üç temel alanda faaliyetlerini sürdürürken, yaptığı araştırmalar ve uygulamalar ile çocuk hak ihlallerinin görünür kılınmasını ve önlenmesini hedefliyor.

ÖZET

Bu çalışma ile Diyarbakır'da yaşayan çocukların anadili haklarının izlenmesi, bu hakların önündeki engellerin görünür kılınması ve çocukların görüşleri temelinde politika geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) Türkiye tarafından çekince konulan maddeleri ile düzenlenen çocukların anadillerinde medya ürünlerine erişme (Madde 17), anadillerinde eğitim görme (Madde 29), kendi kültürlerini yaşama ve anadillerini kullanma hakları (Madde 30); Sözleşme'nin temel ilkeleri olan yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkı, ayrımcılık yasağı, çocuk katılımı ve çocuğun üstün menfaati çerçevesinde ele alınmıştır.

İzleme çalışması kapsamında, kamu idaresinin çocukların dil haklarına dair yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini anlayabilmek için uluslararası insan hakları standartları kullanılarak insan hakları göstergeleri geliştirilmiştir. Tüm izleme çalışması bu göstergeler temelinde gerçekleştirilmiş, saha çalışması için hazırlanan görüşme formları da göstergeler üzerinden oluşturulmuştur. Saha çalışması öncesinde, görüşmeleri gerçekleştirecek gönüllülere çocuk hakları ve bilgi toplama eğitimi verilmiştir.

İzleme raporu, Diyarbakır'da yaşayan 20 çocuk ve 40 kişiden oluşan ebeveyn, öğretmen, okul kurucusu, sanatçı, medya çalışanı, sivil toplum örgütü temsilcisi ve yerel yönetici grupları ile yapılan derinlikli görüşme bulgularına dayanarak hazırlanmıştır. Raporu, görüşme içeriklerinin analiziyle birlikte anadili hakları ile ilgili uluslararası ve ulusal mevzuat hükümleri, istatistikî bilgiler ve 2010 - 2020 yılları arasındaki politik atmosferin çocukların anadili haklarına yansımaları gözetilmiştir.

Çalışma sonunda, Diyarbakır'da, çocukların kendi kültürlerini yaşatma, anadillerini kullanma ve öğrenme, anadillerinde eğitim görme, medya ürünlerine ulaşma ile başvuru ve şikâyet mekanizmalarına erişme haklarının önünde engeller bulunduğu tespit edilmiştir.

BMÇHS'nin 17'nci maddesi ile düzenlenen çocukların anadillerinde medya ürünlerine erişme hakkına ilişkin bulgulara göre:

- Diyarbakır'da çocuklar, Kürtçe kitaplara ve kütüphanelere erişememektedir.
- Kürtçe kamusal yayın çocuklara hitap etmemektedir.
- Kürtçe yayın yapan televizyon kanalları, çocuklara özel içerik üretiminde güçlük yaşamakta; Kürtçe edebiyat, müzik, tiyatro gibi alanlarda üretim yapanlar zorluklarla karşılaşmaktadır.
- OHAL, kayyum atamaları ve çatışma süreci, Kürtçe yayınlara erişimi olumsuz etkilemektedir.
- BMÇHS'nin 29'uncu maddesi ile düzenlenen çocukların anadillerinde eğitim görme hakkına ilişkin bulgulara göre:
- Diyarbakır'da Kürtçe eğitim veren okulların kapatılması, her ilçede okul olmaması, okulların eğitim verdiği yaş grubunun sınırlı olması, lise ve üniversiteye giriş sınavları ile mevzuatın yalnızca özel okulların açılmasına izin vermesi; çocukların Kürtçe eğitim kurumlarına gidebilmesinin önünde engel teşkil etmektedir.
- Kürtçe eğitim veren okullara devlet tarafından sağlanan bir teşvik olmadığı gibi kurumların kendi kaynakları hizmetin devamı için yeterli olamamaktadır. Bununla birlikte, anadilinde eğitim talepleri ve çabaları, eğitimcilerin yoğun baskılara maruz kalmasına neden olabilmektedir.
- OHAL, kayyum ve çatışma sürecinin etkileri, Kürtçe eğitim veren okulların kapatılmasına ve fiili olarak eğitime devam edememesine neden olduğu gibi çocukların travmatize olmasına da yol açabilmektedir.

BMÇHS'nin 30'uncu maddesi ile düzenlenen çocukların kendi kültürlerini yaşama ve anadillerini kullanma hakkına ilişkin bulgulara göre:

- Diyarbakır'da çocuklar, yetişkinlere kıyasla daha az oranda Kürtçe bilmekte/konuşmaktadır. Toplumsal ve bireysel travmalar, dil kullanımının azalmasına neden olmaktadır.
- Çocuklar, Yaşayan Diller ve Lehçeler dersi kapsamında verilen Kürtçe seçmeli dersinden yeterince faydalanamamaktadır. 2015 sonrasındaki politik süreç, derse erişimi olumsuz etkilemektedir.

BMÇHS'nin 2'nci maddesi ile düzenlenen ayrımcılık yasağı hakkındaki bulgulara göre:

- Diyarbakır'da çocuklar, bir haksızlığa maruz kaldıklarında nereye başvuracaklarını bilmemekte, başvuru mekanizmaları Kürtçe hizmet vermemektedir.

- İzleme sırasında, çocukların anadili haklarına erişimlerini etkileyen en önemli farklılık, engellilik olarak öne çıkmıştır. Yoksulluğun ise çocukların Kürtçe eğitimden ve etkinliklerden faydalanamamasına yol açtığı görülmüştür. İzleme sonucunda, bu dezavantajların giderilmesi için uygulanan bir politika tespit edilememiştir.

Raporda sayılan bu hak ihlalleri karşısında, çocukların taleplerinin aşağıdaki 3 başlık altında yoğunlaştığı görülmüştür:

- Anadillerini evde öğrenmek ve anne babaları ile anadillerinde konuşmak,
- Anadillerinde eğitim almak,
- Anadillerinde kitap, televizyon gibi kitlesel bilgi kaynaklarına erişmek.

İzleme çalışması sonucunda, çocukların görüşlerini yansıtan bulgular dikkate alınarak özetle aşağıdaki alanlarda somut adımlar atılması önerilmektedir:

- BMÇHS'nin 17, 29, ve 30, maddelerine ve diğer uluslararası sözleşmelere konulan anadili haklarına ilişkin çekinceler kaldırılmalı, anadili haklarını kapsayan uluslararası sözleşmelere taraf olunmalı, Anayasa değişikliği yapılarak Kürtçe'nin kamusal hayatta kullanımı ile ilgili engeller kaldırılmalı. Anadili Kürtçe olan çocuklara yönelik ayrımcılık ile etkili bir şekilde mücadele edilmeli.
- Çocukların anadili haklarına erişmesi bakımından ebeveynler desteklenmeli.
- Kürtçe'nin okullarda öğretilmesine ilişkin yasadan ve uygulamadan kaynaklanan engeller giderilmeli.
- Kürtçe medya ürünlerinin üretimi ve yaygınlaştırılması teşvik edilmeli, çocuklar için kamusal yayıncılık yapılmalı.
- Çocukların hak ihlalleri karşısında ulaşabilecekleri başvuru ve şikâyet mekanizmaları, Kürtçe erişime açılmalı, adli ve idari mercilerde çift dilli personel istihdam edilmeli.
- Engelli ve yoksul çocukların anadili haklarına ilişkin özel önlemler alınmalı.
- Yerel yönetimlerin çocuk odaklı çalışmaları güçlendirilmeli.
- Anadili ile ilgili ayrıştırılmış veri toplanmalı.
- İlgili kurumların bütçelerinde anadili haklarına yönelik kalemler ayrılmalı.
- BMÇHS'ye ilişkin ülke raporlarında BM Çocuk Hakları Komitesi'nin istediği bilgiler açıklanmalı, raporlar ve sonuç gözlemleri Kürtçeye çevrilerek yaygınlaştırılmalı.
- Temsilcilerden ve çocuklardan oluşan bir danışma kurulu kurulmalı, bu rapordaki öneriler de dahil olmak üzere anadili haklarına ilişkin tüm karar ve uygulamalarda çocukların görüşlerine başvurulmalı.

GİRİŞ

Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni (BMÇHS), azınlık ve yerli gruplara mensup çocukların anadili haklarını da içeren 17., 29. ve 30. Maddelerine çekince koyarak onayladı. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2001 ve 2012 yıllarında açıkladığı Türkiye hakkındaki sonuç gözlemlerinde, bu çekinceleri kaygıyla karşıladığını, özellikle eğitim, ifade özgürlüğü, kendi kültürlerini yaşama hakkı ve kendi dillerini kullanma hakkı gibi durumlarda, çekincelerin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1923 Lozan Barış Antlaşması ile azınlık olarak tanınmayan etnik gruplardaki çocuklar ve özellikle de Kürt çocukları üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceğini belirtti. Komite, Türkiye'yi, Kürt çocuklarını daha iyi koruması ve bütün çocuklara daha iyi olanaklar sunabilmesi için çekinceleri kaldırması yönünde teşvik ettiğini de ilettili. Bu sonuç gözlemleri sonrası, Türkiye, 2019 yılında Komite'ye sunduğu Birleştirilmiş 4. ve 5. Periyodik raporunda, Anayasa'nın 2, 3, 4 ve 10. Maddelerini ileri sürerek "çekincelerin iptalinin gözden geçirilmesi hakkındaki önerilerin uygulanmasıyla ilgili çalışmaların devam ettiğini" Komite'ye bildirdi¹.

Türkiye'de, 2013 - 2015 yılları arasında Kürt sorunu temelinde müzakerelerin yürütüldüğü çatışmasızlık sürecinde, çocukların anadili hakları ile ilgili birtakım düzenlemeler hayata geçirildi. 2015 yılında çatışmaların yeniden başlaması² ve 2016 yılında askeri darbe girişimi sonrasında ilan edilen olağanüstü hal (OHAL) döneminde³, çocuklara hizmet veren pek çok kurumun kapatılması, yerel yönetimlere kayyum atanması gibi uygulamalar, çocukların anadili haklarına erişmesinin önünde engel teşkil etti. Gelinen süreçte, anadili hakları bakımından yaşananları anlamak ve çocukların deneyim ve önerileri temelinde savunuculuk yapabilmek için izleme ve raporlama çalışması yapma zorunluluğumuz doğdu. Uluslararası İnsan Hakları Çerçevesine Uyumun İzlenmesi için Etkiniz AB Programının destekleri ile tamamladığımız bu izleme çalışması ile anadili haklarına ilişkin gelişmelerin ve BMÇHS'ye konan çekincelerin Kürt çocuklarının hayatına nasıl yansıdığını ortaya koymaya çalıştık.

1- Periyodik raporlara ve sonuç gözlemlerine ulaşabileceğiniz bağlantılar: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/mevzuat/protokoler/>, <https://ailevecalisma.gov.tr/chgm/sayfalar/cocuk-haklari-sozlesmesi-ulke-raporlari/>,

<https://insanhaklimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/141-cocuk-haklar-komitesi/>

2- Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na göre, "2015 senesinde, Kürt meselesinin demokratik ve barışçıl yollardan çözümüne ilişkin bütünlüklü bir programın uygulanamamasının yanı sıra, Ortadoğu'daki gelişmelerin de etkisi ile 7 Haziran Genel Seçimlerinin hemen sonrasında, Türkiye'de çatışmalı ortam yeniden başlamıştır. Bu süreçte, Anayasa'ya ve başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere Türkiye'nin temel haklar alanındaki uluslararası yükümlülüklerine aykırı olarak ilan edilen süresiz ve gün boyu sokağa çıkma yasaklarının ilki 16 Ağustos 2015 tarihinde uygulamaya konmuştur. Bu biçimi ile süresiz ve resmi sokağa çıkma yasakları Türkiye'de ilk kez yaşanmıştır." Ayrıntılar için bakınız: <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari/>

3- 15 Temmuz 2016'da yaşanan askeri darbe girişimi sonrasında Türkiye genelinde 21 Temmuz 2016 tarihinden itibaren 3 ay süreyle olağanüstü hâl ilan edildi. 7 kez uzatılan olağanüstü hâl uygulaması iki yılın ardından 18 Temmuz 2018'de tamamen kaldırıldı.

AMAÇ & KAPSAM

Bu çalışma ile Diyarbakır'da yaşayan çocukların anadili haklarını izlemeyi, bu hakların önündeki engelleri görünür kılmayı ve çocukların görüşleri temelinde politika önermeyi amaçlıyoruz.

Raporumuzda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çekince konulan 17, 29. ve 30. maddelerini çocukların anadili hakları bağlamında ele aldık. Bu doğrultuda, çocukların anadillerinde medya ürünlerine erişme (Madde 17), anadillerinde eğitim görme (Madde 29), kendi kültürlerini yaşama ve anadillerini kullanma haklarını (Madde 30); Sözleşme'nin temel ilkeleri olan yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkı, ayrımcılık yasağı, çocuk katılımı ve çocuğun üstün menfaati çerçevesinde izledik. Geliştirdiğimiz gösterge seti⁴ sonucunda, veri toplayacağımız konu başlıklarını ve kaynaklarımızı belirledik. Çocukların anadili haklarına ilişkin görüşme bulgularına dayanan raporumuz, uluslararası ve ulusal mevzuat hükümlerinin araştırılması, istatistiki bilgilere erişilmesi gibi masa başı çalışmaları da kapsamakta birlikte, 2010 - 2020 yılları arasındaki politik atmosferin çocukların anadili haklarına yansımalarını da içeriyor.

YÖNTEM

İzleme çalışmamızın sahasını Diyarbakır olarak seçtik. Bu tercihte, Diyarbakır'ın anadili Kürtçe olan yetişkinlerin ve çocukların yoğun olarak yaşadığı bir şehir olmasının yanı sıra, Kürtçe konuşulan dillerin merkezi olarak kabul edilmesi ve anadili haklarına etki eden politik ve toplumsal gelişmelerin odağında olması etkili oldu.

Anlamli bulduğumuz bir tesadüfle, 20 Kasım 2020'de, Dünya Çocuk Hakları Gününde raporlama çalışmamıza başladık. Öncelikle, kamu idaresinin çocukların dil haklarına dair yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini anlayabilmek için uluslararası insan hakları standartlarını kullanarak insan hakları göstergeleri geliştirdik ve tüm izleme çalışmasında bu gösterge setini esas alarak ilerledik. Oluşturduğumuz göstergeler temelinde saha çalışmasında kullanılacak görüşme formlarını hazırlayıp, görüşmeleri gerçekleştirecek araştırmacılar ile çocuk hakları ve bilgi toplama üzerine bir eğitim çalışması yürüttük.

4- Gösterge setini, raporun sonunda yer alan ek bölümünde bulabilirsiniz.

3 ay içinde tamamladığımız saha faaliyetlerimiz sırasında, 20 çocuk, 12 ebeveyn, 12 sivil toplum örgütü temsilcisi, 6 öğretmen, 2 okul kurucusu, 3 yerel yönetici, 5 sanatçı/medya çalışanı olmak üzere toplam 60 kişi ile görüşmeler yaptık.

Görüşmelerin tamamlanmasının ardından tüm kayıtları çözümlenerek yazılı hale getirdik. Her bir katılımcıya temsili harf ve sayılar vererek, veri analizi ve raporlama sırasında kişisel bilgilerin anonimleşmesini sağlayıp, katılımcıların birbirleri ile karışmasını engelledik. Bu kapsamda; çocuklar Ç, ebeveynler E, sanatçı ve medya temsilcileri SM, okul kurucuları O, öğretmenler Ö, sivil toplum örgütü temsilcileri STÖ, yerel yöneticiler Y harfleri ile temsil edilecek şekilde görüşme verileri rapora aktarıldı. İzleme raporumuzun amacını ve konusunu dikkate alarak, görüşme verilerini, içerik analizi yöntemi ile sınıflandırıp masa başı çalışmasının bulguları ile karşılaştırarak yorumladık.

Görüşme yaptığımız kişileri seçerken, çeşitliliği sağlamanın önemi nedeniyle cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, eğitim seviyesi, meslek ve çalışılan kurum vb. farklılıkların temsil edilmesine dikkat ettik. 13-17 yaş aralığında olan çocuk katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımını eşit şekilde gözettilik. Özel gereksinimi olan çocukları da kapsayacak bir izleme yapabilmek için görüşmelerimizde bu çocuklar hakkında ayrı bir bölüme yer verdik ve bir engelli çocuk katılımcı ile görüştük. Yetişkin görüşmeci olarak ebeveynlerin yanı sıra yazar, yayınevi sahibi, televizyoncu, müzisyen, tiyatrocu, eğitimci, kolej sahibi, kreş kurucusu gibi profesyoneller ile psiko-sosyal destekten sosyal hizmetlere, eğitimden hukuka kadar pek çok konuda faaliyet gösteren sivil toplum örgütü temsilcilerini ve yerel yöneticileri çalışmamıza dahil ettik. Böylece çocuklar için çalışan farklı gruplardan kişilerin görüş ve deneyimlerini birbirlerini tamamlayacak şekilde raporumuzda yansıtmaya çalıştık.

Anadili hakları, çocukların hayatlarını doğrudan ve derinden etkilemesine rağmen bu zamana kadar çocukların düşünce ve görüşlerine pek başvurulmayan konulardan biri olarak karşımızda duruyordu. Oysa biz çocukların yaşamları ile ilgili konularda uzman olduklarına inanıyor, kendilerini ifade edebilme fırsatı yakaladıklarında hakları ile ilgili taleplerde bulunabileceklerini biliyoruz. Tam da bu yüzden, raporumuzun, çocukların deneyim ve önerilerini merkeze alması nedeniyle anadili haklarına ilişkin çalışmalara yeni bir bakış açısı getirmesini ve esaslı bir katkı sağlamasını diliyoruz.

SINIRLILIKLAR & İMKANLAR

İzleme çalışmamız sırasında edindiğimiz gözlemleri, karşımıza çıkan sınırlılıkları ve imkanları, rapordaki verilerin ardının görülmesine yardımcı olması için paylaşmak istiyoruz.

Görüşme yapmak için iletişim kurduğumuz beş çocuk, çalışmaya katılmak istemediğini söylerken; gözlemlerimize göre, çocukların bir kısmı Kürtçe ve etnik kökene ilişkin soruları yanıtlarken kaçınma davranışları gösterdi. Üç görüşmede, ebeveynler, çocukları yalnız bırakmayıp arkadan müdahale ederek çocukların sessiz ve çekinceli kalmalarına neden oldu. Ebeveynlerden biri, tamamladığımız görüşme sonrasında bizi arayarak çocuğunun çok şey anlatmak istediğini ancak kaygılandığı için yeterince açık konuşamadığını söyledi. Bu durumlar, ergenlik döneminin etkileriyle ilişkili olabileceği gibi çocukların anadilleri hakkında konuşurken kendilerini yeterince güvende hissedemiyor olabileceği ihtimalini de düşündürdü. Anadili Kürtçe olmasına ve Türkçe konuşmakta zorluk çekmesine rağmen bir kısım kadın ebeveynin görüşme sırasında Türkçe konuşmayı tercih etmesi ve çocukları ile Türkçe konuşmak konusunda ısrarlı olduklarını belirtmesi, annelerin anadile ilişkin kaygıları hakkında soru işareti uyandırdı. Çalışmada yer alamayacağını söyleyen, çevrimiçi görüşmeleri kabul etmeyen, sadece yazılı yanıt verebileceğini ifade eden veya görüşmeler sırasında sorularımızı yüzeysel şekilde cevaplayan az sayıdaki yetişkin de güvenlik kaygılarını gerekçe gösterdi. Tüm bunlar, raporumuzda yer verdiğimiz travmatik deneyimlerin ve çatışma ortamının izleme çalışmamız için nasıl bir sınırlılık oluşturduğunun göstergesiydi.

Bu sınırlılıklara rağmen pek çok görüşmeci anadilleri hakkında konuşmaya duydukları ihtiyacı ve özlemi belirterek, son derece iş birliğine açık şekilde çalışmamıza katkı sundu. Görüşlerini yaşanmışlıklarına ve tanıklıklarına dayandırarak aktarmaları, anadili haklarının önündeki engelleri tanımlayabilmemiz için zengin bir kaynağa ulaşmamızı sağladı.

Araştırma ekibi olarak, görüşmelere başlamadan önce "çocuklarla birlikte izleme yapmak" üzerine yürüttüğümüz atölye çalışması ile etik bir çerçeve oluşturduk. Risk analizi yaparak; soru formlarımızın çocukların katılım haklarını sağlayacak şekilde yapılandırılmasına, aydınlatılmış onam formlarının çocukların gelişimlerine uygun olmasına, verilerin gizliliği sağlayacak şekilde raporlandırılmasına ilişkin yükümlülüklerimizi yerine getirmeye özen gösterdik.

Anadili haklarına ilişkin mevcut durumu, çocuklarla birlikte ve çocuklar için ortaya koyabilmek, izleme çalışmamızın amacıydı. Görüşmelerimizi tamamladığımızda, sınırlamalara neden olan tüm kaygılara ve baskılara rağmen çocukların konuşmaya, duygu ve düşüncelerini özgürce anlatabilecekleri imkanlara ihtiyaç duyduklarını bir kez daha görmüş olduk:

"Teşekkür ediyorum sorularınız için. Özellikle bu konuşmayı benle yaptığınız için çok teşekkür ediyorum çünkü bir çocuk olarak bu yaşımda kendi anadilim hakkında duygu ve düşüncelerimi belirtmek beni çok rahatlattı, çok motive etti. Onun için ben size teşekkür ediyorum." Ç3

ARKA PLAN

Dil hakları, oldukça geniş bir kavram olmakla birlikte, kişinin anadilini özel ve kamusal alanda kullanma hakkı olarak tanımlanabilir⁵. Türkiye dil haklarını kapsayan pek çok sözleşmeye taraf olmamış⁶, taraf olduğu sözleşmeleri de çekince koyarak⁷ imzalamış durumda. Her ne kadar, devletlerin Sözleşmelere çekince koyma hakları varsa da hedefi ve maksadı ile bağdaşmayan çekinceler kabul edilmiyor⁸. BM Çocuk Hakları Komitesi de çocuk haklarına tam ve koşulsuz saygı gösterilmesinin ancak çekincelerin geri çekilmesiyle mümkün olabileceğini belirtiyor⁹. Bu kapsamda, Türkiye'nin koyduğu çekincelerin BMÇHS'de yer alan ayrımcılık yasağı ile bağdaşmadığını söyleyebilmek mümkün.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan, resmi dilin Türkçe olduğu ve Türkçe dışında hiçbir dilin okullarda anadili olarak öğretilmeyeceğine dair maddeler, anadili haklarının geliştirilmesi ve anadilinin eğitim başta olmak üzere özel ve kamusal alanlarda kullanılmasının önünde engel oluşturuyor¹⁰.

Türkiye'deki ulusal mevzuat, raporumuzun ilerleyen bölümlerinde aktaracağımız şekilde, Kürtçe'nin öğretilmesi, eğitim dilinde ve medya ürünlerinde kullanılması için birtakım düzenlemeleri kapsasa da çocukların hayatlarına yeterince dokunmuyor. Oysaki, anadili haklarını düzenleyen bağlayıcılığı olan ya da olmayan tüm uluslararası metinler, devletlerin negatif yükümlülüklerinden ziyade pozitif yükümlülüklerine vurgu yapıyor. Bu, devletin yasaklamamanın ötesine geçerek, çocukların haklarını kullanabilmesi için gereken tedbirleri alması demek.

Tüm bunlarla birlikte, devletlerin, yerli, azınlık veya farklı etnik gruplara mensup çocukların haklarından yararlanmalarının önündeki engellerin ve boşlukların tanımlanması, ayrımcılığın önlenmesi ile uygun tedbirlerin yasalar, kaynaklar, politikalar ve programlar aracılığıyla uygulanması amacıyla ayrıştırılmış veriler tutması gerekiyor¹¹. Bu kapsamda, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin, Türkiye hakkında 2012 yılında açıkladığı sonuç gözlemlerinde, ayrıştırılmış veri eksikliğini vurguladığı, tüm çocukların durumlarına ilişkin analizi kolaylaştıracak yaş, cinsiyet, coğrafi konum, etnik ve sosyo-ekonomik altyapı gibi bölümlere ayrılmış, düzenli ve kapsamlı veri toplama sisteminin oluşturulmasına dair uyarıları öne çıkıyor. BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi de benzer şekilde 11 Ocak 2016 tarihli Türkiye Sonuç Gözlemlerinde, yaygın olarak konuşulan anadili, dillerin kullanımı ve diğer etnik köken göstergeleri hakkında yakın

5- Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not, Şubat 1998.

6- Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi 12. Numaralı Ek Protokol.

7- BMÇHS'nin 17,29 ve 30'uncu maddeleri, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27'nci maddesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesini 13/3-4'üncü maddesi.

8- BMÇHS'nin 51'inci maddesi, Antlaşmalar Hukuku Üzerine Viyana Sözleşmesi.

9- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Uygulanmasına Yönelik Genel Öneriler Genel Yorum No. 5 (2003).

10- Ayrıntılı değerlendirme için kaynak önerisi: İnceoğlu, Sibel. "Eğitimde Anadilin Yeri: Uluslararası Belgeler ve Yeni Anayasa." Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 19.2 (2013): 151-164.

11- Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları, Genel Yorum No:11 (2009)

tarihi, güvenilir ve kapsamlı veriler sağlanamamasından üzüntü duyduğunu belirterek Sözleşme'nin uygulanmasını geliştirmek için bu tür ayrıştırılmış verileri toplamayı tavsiye ediyor¹². Türkiye ise BM Çocuk Hakları Komitesine sunduğu Birleştirilmiş 4. ve 5. Periyodik raporunda, yasa ve uygulamada hiçbir ayırım yapılmaksızın çocukların haklarının tanındığını, dolayısıyla ülkede etnik kökene dayalı hiçbir resmî istatistik tutulmadığını ve analiz yapılmadığını söylüyor.

Gerçekten de masa başı araştırmamızda, çocukların anadili haklarına ilişkin resmi kaynaklar tarafından açıklanan güncel ayrıştırılmış istatistiki verilere ulaşmamız mümkün olmadı. Yine ilgili bakanlıklar tarafından açıklanan strateji belgelerinde, anadili haklarına ilişkin bir bilgiye rastlayamadık. Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ile ilgili diğer yasal düzenlemelerde, herhangi bir ayrıştırma ve açıklama yapılmadığı için çocukların anadili haklarına ayrılan bütçeyi de tespit edemedik¹³.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de çocukların anadili haklarının tam anlamıyla yasal güvenceye kavuşmadığı, bu hakların hayata geçirilmesine dair yol haritasının bulunmadığı, anadili haklarına erişememenin çocukların dünyasında yarattığı etkinin denetime elverişli olmadığı ve hak ihlallerini görünür kılarak yapılacaklar listesini oluşturmak için bir insan hakları izleme çalışmasına ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkıyor.

12- https://insanhaklimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2020/12/08/CERD_C_TUR_CO_4-6_E.pdf

13- Komite, Türkiye hakkındaki 2012 yılı Sonuç Gözlemlerinin Kaynakların Dağıtımı başlıklı 19'uncu maddesinde "özellikle ötekileştirilmiş konumda olan çocuklara yapılan harcamaların etkisini ve bu harcamaların etkili kullanımını, ulusal ve yerel düzeyde değerlendirmeye fırsat tanıyacak şekilde, harcanan bütçenin miktarı ve oranı belirlenmelidir ve bir sonraki periyodik raporda bu konuya ilişkin bilgi verilmelidir"uyarısını iletse de Türkiye 4. ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Raporlarında ilgili kurumların çocuklar için yaptıkları harcamalar hakkında bilgi vermekle yetip, Komite'nin beklediği nitelikte bir raporlama yapmadı.

BULGULAR

**Çocukların
Kendi
Kültürünü
Yaşama ve
Anadilini
Kullanma
Hakları**

ÇOCUKLARIN KENDİ KÜLTÜRÜNÜ YAŞAMA VE ANADİLİNİ KULLANMA HAKLARI

Dil hakları, bireylerin kendi kültürlerini yaşayabilmelerinin ve kimlikleri ile var olabilmelerinin güvencesi olarak görülüyor çünkü bir kişinin anadili onun kültürünün de kimliğinin de temelini oluşturuyor. Türkiye tarafından çekince konan BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi ile paralellik gösteren BMÇHS'nin çekinceli 30'uncu maddesi, azınlık ya da yerli halklara mensup çocuğun ait olduğu azınlık toplumunun diğer üyeleriyle birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ile kendi dilini kullanma haklarından yoksun bırakılamayacağını düzenliyor. Anılan Sözleşmelerin genel yapısı ve diğer hükümleri dikkate alındığında, bu türden özel bir düzenlemeye gerek olup olmadığı konusunda bir soru işareti doğabilecekse de azınlık ve yerli haklara karşı uygulanan ve süreklilik gösteren ayrımcılığın gün geçtikçe artması, bu hakların ayrı bir madde ile güvence altına alınmasını zorunlu kılmakta¹⁴.

Anadil, etnik köken ve kültür arasındaki ayrılmaz ilişki, izleme çalışmamız kapsamında görüşme yaptığımız çocuk ve yetişkin katılımcılar tarafından önemle ifade edildi. Anadilinin, kişinin kendisini ve kültürünü benimsemesinin aracı olarak tanımlanması, kişilerin anadili haklarına yükledikleri anlamı da açıklıyordu:

"İnsanın anadili gerçekten çok farklı bir yerde çünkü dil bütünüdür özellikle anadil. Kişi eğer Kürtçeyi bilirse kendi toplumuyla birleşir aslında. O uyumu, o ahengi sağlar ama daha çok sistemin yönelttiği, dirilttiği bir dille kendini ifade etmek isterse, kendi anadiline yabancı kalacak hiçbir zaman kendini gerçek benliğiyle tanıtamayacak ve aktaramayacaktır. Bir anadil sadece bir dil değil aslında anadil, kültürdür, gelenektir, görenektir, insanın geçmiştirdir aslında, etnik kökenidir. Gerçekten artık eğer bir toplum kendini tanımak isterse kendini geçmişiyile geleceğiyle yani tanımlamak isterse bunu en iyi şekilde anadiliyle tanımlayabilir. Anadiliyle, gerçekliğine kavuşabilir. Onun için anadil ile alakalı toplumun bilinçlenmesi tek isteğim, umarım toplumumuz daha çok bilinçlenir bu konuda" Ç3

"Biz bir toplumuz ve bizim dilimiz olmasa biz bu toplumu yürütemeyiz. Bir dilimiz kalmış zaten dilimiz de olmasaydı Kürtler olmazdı yani" Ç15

"Tamamıyla Kürt olan, Kürtçe olan, kendi kültüründen olan bir şeyi dinlemek çocukların da çok hoşuna gidiyor. Çünkü benimsiyorlar onlardan bir parça var. O yüzden yani her şeyin aslında anadilinde olması gerekiyor." STÖ9

14- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (2002), s.459

ÇOCUKLARIN ANADİLİ KULLANIMI

Kişinin kimliğinin ve kültürünün ayrılmaz parçası olan anadilinin kullanılması izlediğimiz haklardan biriydi. Bu nedenle görüşme yaptığımız katılımcılara, özel ve kamusal alanlarda çocukların anadili kullanımlarına ilişkin sorular yönelttik. Görüştüğümüz tüm yetişkin katılımcılar anadillerinin Kürtçe olduğunu söylediler. Ebeveynlerin büyük kısmı hane içinde ağırlıklı olarak Kürtçe konuştuklarını ifade etmekle beraber kimi katılımcılar çocuklarla iki dilli bir iletişim kurduklarını, kimi katılımcılar ise çocukları Kürtçe bilmedikleri için onlarla Türkçe konuştuklarını belirttiler:

“iki tane küçüğüm hiç bilmiyor, diğerleri de anlıyor konuşmasını bilmiyor. Ben konuşunca çocuklarım mal mal yüzüme baki.” E2

“Genelde yüzde yetmiş Türkçe konuşuyoruz ama yüzde otuz Kürtçe payı da var, bu da gerçekliğimdir yani şimdi kalkıp çocuklarımla konuşuyorum desem yalan olur.” E5

Görüşme yaptığımız 20 çocuğa anadillerinin ne olduğu sorduğumuzda, çocukların yarısı anadillerinin Kürtçe olduğunu ve evde de ağırlıklı olarak Kürtçe konuştuklarını; 7'si anadillerinin Türkçe olduğunu; 3'ü ise her iki dilin de anadili olduğunu söyledi:

“Kürtçe, Türkçe. Evet karışık.” Ç10

“Annemin dili hangisiyse benim odur. Türkçe normalde konuşuyorum ama Kürtçeyi de biraz biliyorum” Ç17

“Türkçe ama Hocam anadilimiz Kürtçe ama biz Türkçe olarak konuşuyoruz” Ç19

Anadilini Türkçe olarak belirten 7 çocuğun ev içinde ağırlıklı olarak Türkçe konuşmalarına rağmen ebeveynleri ve bazı akrabaları ile Kürtçe konuştuklarını söylemeleri, anadillerinin aslında Kürtçe olduğunu gösteriyordu. Çocukların, anadillerine bu denli yabancılaşmış olmaları saha çalışmamız sırasında dikkatimizi çeken en önemli bulgulardan biri oldu. Çocukların anadillerini Kürtçe yerine Türkçe olarak tanımlamalarının nedenlerinin başında, bir kısım çocuğun Kürtçeyi hiç bilmemesi, okulda da bu dili kullanamaması geliyordu. Ev dışında Kürtçe konuştuğunu belirten çocuk sayısı sadece 3'tü. Geri kalan çocuklar, tüm sosyal yaşamlarında iletişim dili olarak Türkçeyi kullandıklarını söyledi:

“Ben Kürtçe fazla bilmediğim için Türkçe konuşuyorum” Ç16

“Hocam her yerde Türkçe, İngilizce falan hiç bilmiyorum ki ben” Ç18

“Yani hocam ben genelde her yerde Türkçe dili konuşuyorum. Yani Kürtçe dili bilmediğim için genelde, Hocam ben de Kürtçe dili kullanılmasını istiyorum ama yani pek fazla konuşmayı beceremediğim için Türkçe konuşuyoruz.” Ç19

ÇOCUKLARIN ANADİLİNDE KONUŞ(A)MAMASININ NEDENLERİ

Yetişkin katılımcılar, çocukların kamusal alanda Kürtçe konuşmamalarının nedenini, okulda Türkçe konuşmak zorunda kalmalarına, zamanlarının çoğunu geçirdikleri televizyonun ve sosyal ortamların Türkçe olmasına bağladılar. Fikir birliğine varılan bu yanıtlarda, çocukların okulda ve sosyal yaşamda Türkçenin hâkim olması karşısında kafa karışıklığı yaşadığı ve bu nedenle Türkçeye yöneldikleri vurgulandı:

“Biz eski anadilimizde direnmeye, unutturmamaya çalışıyoruz ama eğitim dili işte yaşam dili baskıyla Türkçeye çevrildiği için alternatif bırakılmadığı için çelişki yaşıyor tabii. Böyle çok dillilik birisine olabildiğince özgür bir alan tanıyor, diğeri de kısıtlanıyor, o sıkıntılı. Dolayısıyla çocuklar her ne kadar Kürtçe öğrenirse öğrensin bu eğitim diline dönmediği için hayal güçlerine yansımıyor ve kısıtlı kalıyor.” E8

“Çocuklar okula başladıktan sonra işte televizyon diyelim, sokak diyelim, pazar diyelim, okul diyelim vs. hemen Türkçe’ye bağılıyorlar. Özellikle okul çok büyük bir etki burada. Ve evde doğal olarak bu sadece annemin babamın kullandığı dil gibi o algıyla bakıyor ve Türkçe dönüyor” STÖ4

“6,7 yaşından sonra işte televizyon, sosyal çevreleri, okul dünyası tümüyle Türkçe. Çocuk belli bir süre sonra ‘ya ben niye cezalandırılıyorum evde, arkadaşlarım işte çevrem öğretmenlerim bana popüler gelen dünya hep Türkçe ve İngilizce’ Kürtçeyi üçüncü plana ötelemeye başlıyor. Çocuk dünyasıdır hani popüler olana yöneliyor.” Ö3

Sivil toplum örgütü temsilcileri, yerel yöneticiler ve eğitimciler ile yaptığımız görüşmelerde ise çocukların anadili kullanımlarına ilişkin öne çıkan temalar; korku, utanma ve travma oldu. Bu kapsamda, çocukların kendi anadillerini konuşmaktan korktukları, korkularının kaynağının travmatik deneyimler olduğu, yaşadıkları bu zorlayıcı duyguları kimi zaman güven ilişkisi ile aşabildikleri, Kürtçe konuştuklarında kendilerini dışlanmış hissettikleri ve utandıkları ifade edildi. Ebeveynlerden aldığımız bulguları destekleyecek şekilde, çocukların özel ve kamusal alanlarda anadillerini kullanma oranlarında azalma olduğu söylendi. Özellikle, 2015’te bölgede yaşanan çatışmaların bu düşüşte etkili olduğu belirtildi. Çocuklarla etkinlikler yapan katılımcılar, çocukların anadillerinden neden uzaklaştıklarını kendi gözlemleri üzerinden aktardılar:

“Çocuk kendi anadilini konuşmaktan korkuyor çünkü bütün acılarını, travmalarını istismarlarını bunun üzerinden yaşamış. Bu çocuk nasıl kendini bununla ifade edebilsin ancak sana güvendiği vakit kendini ifade edebilir. Benim yaşadığım mahallede, gerçi şu an yıkıldı, o mahalle de kalmadı o çocuklar da kalmadı, o insanların yüzde 90’ı Kürtçe konuşuyor. Ama ben o mahallede bu çalışmalarını başlattığım vakit o çocuk kendini Türkçe ifade etmekte dahi zorlanıyordu ama ısrarla ama ısrarla diyordu ki, ben kendimi

Türkçe ifade edeceğim. Türkçe. Çünkü benim beraberinde yaşamış olduğum dil gerçekten bir utanç dili olarak algılanıyor. Yaşamış olduğumuz dil de maalesef ama maalesef bir travmadır.” STÖ6

“Anadillerine dair birçok yanlış bilgi sahibiler, birçok korkuları var, hane içinden ve dışarıdan gelen bir korku, geri çekilme, bir içe kapanma durumu söz konusu. Özellikle Sur'da yaşananlardan sonra çocukların anadillerine yönelme oranlarında çok ciddi düşüş var. Dışarıdan edindikleri bilgi, sanki anadillerini konuşursa o sürecin aktörlerinden biriymiş gibi kendilerini görüyorlar ya da yarınlarda eğitim hayatlarında, iş hayatlarında onlara engel olacakmış gibi.” STÖ1

“Sadece anne babasının konuştuğu dildir, parka gidince arkadaşlarının konuşmadığı bir dildir bu. Bu durumda çocuk kendini dışlanmış hissediyor, farklı biriymiş gibi hissediyor işte bir yere gidince ifade etmiyor, çekiniyor Kürtçe konuştuğu için utanıyor. Hani şu an ki dönemde de eski dönemde de çok yaşamış bunlar. Hani sonuçta yok sayılmış işte dışlanmış Kürtçe konuştuğu için işte kötü kişidir işte kendini ifade edemiyor cahil tarzıyla yadırganıyor insanlar.” Y2

“Sur'da yaşayan bazı çocuklar kendi aralarında Kürtçe konuşuyorlardı ancak bizlerle iletişimleri hep Türkçeye dönüyordu, biz Kürtçe konuşmaya devam ettiğimiz zaman bize Türkçe cevap vermeye başlıyorlardı. Kürtçe konuşmak toplum içerisinde nasıl desem ikinci plana ittiğini hissettiriyordu kendilerine, bir utanma duygusuyla yaklaşıyorlardı” STÖ10

Yetişkin katılımcılar, çocukların anadili kullanımını olumsuz etkileyen faktörlerin arasında, Kürtçe konuşmanın kriminalize edilmesini, haktan ziyade siyasi bir talep olarak görülmesini, hak taleplerinin terör faaliyeti gibi algılanmasını da saydılar:

“Dil talepleri kriminalize ediliyor, terörize ediyor sanki bölücü unsurmuş, bölücü talepmiş gibi de yansıtıldığı için sahiplenmek de cesaret isteyen bir işe dönüştü, en doğal hakkımızı” STÖ4

“Tırnak içinde söylüyorum, bir terörist ya da terörizm faaliyetin parçasıymış gibi anadili konuşmak, öyle yanlış bilgiler ve o tarz duyumlardan kaynaklı çekinceler de var.” STÖ1

“Kürtçe konuşmak, Kürtçe öğrenmek, politik bir duruş yani siyasi bir duruş olarak algılanıyor. Bunun için bir zihniyet devrimine ihtiyaç var.” Ö1

Etik çerçevemiz gereği, anadil kullanımına ilişkin çocukların travmalarını tetikleyecek, zarar verici sorular sormaktan kaçınma kararı almıştık. Bu nedenle çocuklara doğrudan bir soru yöneltmedik ancak yine de yetişkin katılımcıların yukarıda aktarılan gözlemleri çocukların bir kısım aktarımları ile doğrulandı. Zira Türkçeye ilişkin sorduğumuz sorularda, çocukların Kürtçenin yasaklı olduğunu düşündüklerini tespit ettik. Kürtçe konuşmak yasak olmamasına rağmen çocukların bu söylemleri, günlük yaşamlarında anadillerinde konuşurken fiili engellemelere ve dışlanmalara maruz kaldıklarını ortaya koyuyordu:

“Okulda Kürtçe konuşmanın hoş görülmemesinden dolayı bir de sistem açısından da mesela dilimiz yasaklandığı için rahat rahat şekilde konuşamadığımız için daha çok Türkçe iletişim kuruyoruz” Ç3

“Bazılarının siyasi görüşleri benimle aynı olmadığı için bazıları bana biraz sert bir tepki vermişti. Hani benim yanımda okuma tarzında küçük bir münakaşa geçirmiştik orada.” Ç5

“ıımm yaşadığımız ülkeye bağlı” Ç8

“Okulda yasak bence yani Kürtçe konuşmak. Direkt Türkçeyi tercih ediyoruz. Çünkü hani çok az kişi biliyor. Ben de zaten az biliyorum.” Ç10

“Yaşlı olduğunu gördüğümde direkt dilim Kürtçe ile başlıyor. Öğretmen tarzı böyle daha memuriyetli görürsem Türkçe ile başlıyor.” Ç20

Çocukların Kürtçe kullanımını olumsuz etkileyen bu çok yönlü toplumsal nedenlere rağmen ebeveynlerle yaptığımız görüşmelerde, çocukları Kürtçe konuşmayan kişilerin kendilerine yönelik suçlayıcı bir tutum içerisinde olduklarını; çocukları Kürtçe konuşan ebeveynlerin de bunu ancak kendi çabaları ile gerçekleştirebildiklerini gördük:

“Anadilini konuşmamak kadar kötü bir şey yoktur. Kürdüm diyorsun anadilinde konuşmuyorsun yaşam biçimine uygulamıyorsun. Sıkıntıdır. Yani etki oranları da vardır mesela nedir sistem işini iyi yapıyor. Asimile ediyor. Bir dakika bile boş durmuyor yani. Kendi yaptırımlarını, düşüncelerini, toplumlara aktarmak enjekte etmekte başarılıdır yani. Emin olun bir çaba sarf etsek bugün bu durumda olmayabilirdi. Öz eleştirel bakmak lazım. Ben başta kendim adıma kendi ailem adına. Yani yapabilir miyim, evet. Ama işte ev içinde sıkıntı yaşıyorum. Neden yaşıyorum, inan ben de bilmiyorum. Yüzleşmek demek bu olsa gerek. Gerçek realitem bu.” E5

OKULDA ANADİLİ KULLANIMI

Çocukların anadili kullanımına etki eden en önemli faktörlerden birinin okuldaki eğitim dili olduğunu belirtmiştik. Raporumuzun ilerleyen bölümlerinde anadilinin öğretilmesi ve eğitimde anadilinin kullanılmasına ilişkin bulguları da paylaşacağız ancak anadili kullanımı başlığı altında çocukların okuldaki dil tercihlerine ilişkin önemli bulduğumuz verileri de aktarmak istiyoruz.

Araştırmamızda tüm katılımcılar, çocukların okulda konuştuğu dilin Türkçe olduğunu belirtmesine rağmen çocuklara bu durumu sordüğümüzde, Kürtçe bilen çocukların teneffüslerde Kürtçe konuşmayı tercih ettiklerini öğrendik:

“Ders Türkçe, Türkçe ama teneffüste karışıyor. Kürtçe bile bazen araya giriyor” Ç8

“Teneffüste arkadaşlarla samimi olduğum arkadaşlarımla sıklıkla Kürtçe konuşuyoruz, ders esnasında Türkçe konuşuyoruz hocalarla.” Ç15

“Evet ders içinde Türkçe konuşuyoruz. Zil aralarında Kürtçe bilen arkadaşlarımla Kürtçe konuşuyorum.” Ç20

Öğretmenler de Kürtçe bilen çocukların kendi aralarında ders dışında Kürtçe konuşmayı tercih ettiklerini, oyunlarının da kavgalarının da Kürtçe olduğunu lefftiler:

“Teneffüslerde çocuklar kendilerini daha iyi ifade ettikleri için midir bilmiyorum ama Kürtçeyi daha çok kullanıyorlar kendi aralarında, özellikle sinirlendiklerinde ve kavga ettiklerinde hemen Kürtçe konuşmaya başlarlar, bunu çok gözlemledim.” Ö2

“Çocuklar işte ders dışında full Kürtçe konuşuyorlar. Top oynarken birbirlerine Kürtçe sesleniyorlar, oyun oynarken oyun alanlarında” Ö3

Görüştüğümüz ebeveynler, kendileri Kürtçe konuşsalar bile çocukların okullarına gittiklerinde Türkçe konuştuklarını ancak öğretmen Kürtçe biliyorsa Kürtçe konuşmayı tercih ettiklerini söylediler:

“Oğlumun okulunda öğretmenleri ile hep Kürtçe konuşuyordum. Çünkü biliyordum onun da Kürt olduğunu Kürtçe anladığını onunla öyle konuşuyordum ama şimdikiiler öyle değil onlarla Türkçe iletişime gidiyoruz.” E1

“Şahsen gittiğim zamanlar diyordum ki, Kürtçe biliyorsan Kürtçe güzel bir dil ile birbirimizi anlayalım. Kimisi var biliyor kimisi vardır ki bilmiyor işte orada zorda kalıyorsun mecbur onun diliyle ona cevap vermek zorundasın.” E9

ANADİLİ KULLANIMININ ÇOCUKLARDAKİ ETKİSİ

Çocuklar, yaptığımız görüşmelerde Kürtçeyi az bilmelerine rağmen öğrenmek ve konuşmak için çaba içerisinde olduklarını anlattılar. Buna göre çocuklar, anadillerini doğru konuşmak istiyor; kurs, internet gibi olanaklardan kendi imkanları doğrultusunda yararlanmaya çalışıyorlardı:

“Çoğu zaman Türkçe konuşuyorum ama böyle köylerde yaşayanlarla olsun Zazaca konuşmaya çalışıyorum ama pek başarılı olduğum söylenemez” Ç4

“Türkçe ama Zazacayla da hava atıyorum” Ç8

“Kürtçeyi eskiden bilmiyordum. Burada bir kurs vardı orada öğrendim çünkü babamlar falan bazen bizimle Kürtçe konuşuyordu ben anlamıyordum, beni oraya gönderdiler. Kürtçeyi de yanlış kullanan fazla var mesela biz Kürtçe konuşunca yani çoğunluğu Türkçe oluyor soruyorum babam da bilmiyor bazen. Ben de araştırmaya çalışıyorum, komşumun evinde internet olduğu için ona gidiyorum oradan araştırıyorum bazı kelimeleri ama tam da anlam çıkmadığı için biraz zorlanıyorum.” Ç12

“Kürtçe dilini tam çok çok iyi bilmiyorum, okuyunca biraz öğrenmiş oluyorum. Kürtçe dilini bilmek bence iyi yani o da diğer diller gibi yabancı dil gibi, o da anadilimiz yani iyi oluyor.” Ç13

“Benim bir tane arkadaşım var ben Kürtçe konuşunca böyle gözü böyle parlıyor. Konuşmayı çok istiyor annesi ona hiç çocukken Kürtçe konuşmadığı için Kürtçeyi bilmiyor yani. Benden de destek almaya çalışıyor yani diyor

bana öğret falan yani şu an onunla görüştüğümüzde Kürtçe konuşmaya çalışıyor. Yavaş yavaş sökecek işte.” Ç20

Kürtçe bilen çocuklar anadilleri ile karşılaşmalarını, bu dilde etkinliklere katılmalarını heyecan, mutluluk, sevinç, merak gibi kavramlarla ifade ettiler:

“Valla benim anadilim olduğu için Hocam heyecanla izliyorum, çok mutlu oluyorum. Yani benim anadilim Hocam, bana bir şeyler kattığı için çok mutluyum.” Ç14

“Benim anadilim olduğu için çok heyecanlıydım. Sevinçle gidiyordum. Haftanın bir günüydü, onu da ipe çekiyoordum gitmek için.” Ç15

“Ben çok mutlu oluyorum yani her zaman yüzümde gülümseme oluşuyor. Özellikle yani benim yaşıtırlarımda Kürtçe konuşmayı bilenleri görünce çok hoşuma gidiyor. Normalde diyorlar yani Kürdüm anadilimi bilmiyorum ya da anlıyorum, konuşamıyorum diyorlar. Yani hem anlayıp hem konuşanı görünce hoşuma gidiyor. Dilimi baya seviyorum.” Ç20

SON 10 YILDAKI POLİTİK ATMOSFERİN ÇOCUKLARIN ANADİLİ KULLANIMINA ETKİSİ

Diyarbakır; son 10 yılda çözüm sürecinin ve çatışmanın farklı dönemlerde hâkim olduğu, çeşitli kazanımların ardından demokratik haklara ağır hak ihlallerinin yaşandığı bir süreçten geçti¹⁵. Bu durum, çocukların yaşama ve gelişme haklarına derinden yansımış olmakla birlikte kendi kültürlerini yaşama ve anadillerini kullanma haklarını da doğrudan etkiledi¹⁶. Bu doğrultuda, son 10 yılda anadili haklarının kullanımına yaşanan değişimi de izleme çalışmamıza konu ettik. Görüşme yaptığımız yetişkinler, her ne kadar anadilin kullanımına ilişkin kazanımlardan memnun olduklarını belirtse de bunları yetersiz bulduklarını, 2015’te yaşanan çatışma ortamının ve 2016 OHAL’i sonrasında yerel yönetimlere kayyum atanmasının yarattığı zorlayıcı koşulları vurgulayarak, yaşanan sürecin çocukların kültürlerini yaşama ve anadillerini kullanma hakları ile ilgili ciddi engellere neden olduğunu beyan ettiler:

“Yani 6 yıl önce bu olaylar şunlar bunlar olmadan önce bir akış vardı. Çocuk etkinlikleri vardı bir ilgileniş vardı yani yoktur diyemeyiz. Kesinlikle nankörlük olur, vicdansızlık olur. O mahalledeki çocuklar yani coşku halindeydiler. Güzel bir şey oluyordu diyebilirim işte. O süreçten sonra maalesef bu etkinlikler durdu ve birçok insan evini Sur’dan götürdü. Yani şu an Sur’u mesela ben şu an tanıyamıyorum ya. Yani Sur insanları gitti, yerine başka insanlar sanki yerleştirildi. Yani hem anadili etkiledi hem o iletişimi etkiledi hem o sıcaklığı

15- Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından hazırlanan Türkiye’de Sokağa Çıkma Yasakları Haritası 16 Ağustos 2015-1 Ocak 2020: <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/16-agustos-2015-1-ocak-2020-tarihleri-arasinda-ilan-edilen-sokaga-cikma-yasaklari/>

16- Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından hazırlanan Çatışma Dönemlerinde Çocuk Hak İhlalleri Raporu, 7 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016: <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/catisma-donemlerinde-cocuk-hak-ihlalleri.pdf>

Diyarbakır Barosu tarafından hazırlanan Sur Çocuk Hakları Araştırması Ön Raporu, 2018: <https://www.raporlar.org/sur-cocuk-haklari-arastirmasi-on-raporu-diyarbakir-barosu/>.

etkiledi yani sen bir eve gidip oturabiliyordun, konuşabiliyordun. Ailelerle sohbet edebiliyordun ama şu an yok. Yani gittiğinde bile mesela şeydir hemen bir ihbar ediyorlar, hemen işte o sıkıntılar.” E5

“2012- 2015 döneminde açılan kurslardaki sınıflar mesela tıklım tıklımdı bütün insanlar çocuklarını Kürtçe kurslarına gönderiyordu. Tekrardan bu çatışmaların başlamasıyla siyasal iklimin değişmesi ile Kürtçe konuşmanın bile tırnak içinde örgütsel bir tavır olduğu insanların kafasına yerleştirildi, bir de Kürtçe konuşan insanlara yönelik saldırılar gerçekleşince insanlar Kürtçeyi yine o eski bize anlatılan doksanlı dönemlerdeki gibi evin içine hapsettiler. Ama bu sefer evin içinde çocuklarıyla Kürtçe konuşmamaya başladılar, Kürtçeyi kullanmaktan imtina eder hale geldiler” STÖ7

DEĞERLENDİRME

Saha çalışmamız sonucunda, çocukların kendi kültürlerini yaşama ve kendi dillerini kullanma hakkı bakımından özetle şu sonuçlara ulaştık: Diyarbakır'da,

- Anadili Kürtçe olan çocuklar, yaşamlarının genelinde Türkçe konuşuyorlar. Yetişkin katılımcılara kıyasla, çocukların Kürtçe bilme ve konuşma oranları çok daha düşük.
- Çocukların, okulda, arkadaş ortamında ve televizyonda sürekli Türkçeye maruz kalmaları, kafa karışıklıklarına yol açıyor, anadili kullanımlarını olumsuz etkiliyor.
- Yetişkinlerin gözlemlerine göre anadili ile ilgili toplumsal ve bireysel travmalar, çocukların Kürtçeyi tercih edememesine neden oluyor. Kürtçe konuşmak, çocukları korkutuyor, kaygılandırıyor, utandırıyor ve ötekileştiriyor.
- Çocuklar, Kürtçe konuşmanın yasak olduğunu düşünüyor, kendilerini anadillerinde rahat ifade edemiyorlar.
- Çocuklar desteklendiklerinde anadillerini konuşmak ve öğrenmek için bireysel çaba gösteriyor, anadillerinde etkinliklere katılmaktan heyecan ve mutluluk duyuyor.
- Kürtçe bilen çocuklar, ders dışında arkadaşları ile Kürtçe konuşuyor, oyunlarını Kürtçe oynuyorlar. Kürtçe bilen öğretmenlerle ebeveynler arasında daha sağlıklı bir iletişim kuruluyor.
- Çatışma süreci ve kayyum müdahalesi başta olmak üzere, son yıllarda yaşananlar çocukların kendi kültürlerini yaşama ve anadillerini kullanma haklarının önünde engel teşkil ediyor.

Sonuç olarak, Diyarbakır'da yaşayan Kürt çocuklarının ait olduğu topluluğun diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürlerinden yararlanma ve dillerini kullanmaktan yoksun bırakılmama hakları ihlal ediliyor.

Belirtmek isteriz ki, çocukların, yetişkinlere kıyasla daha az oranda Kürtçe bilmelerine ve konuşmalarına ilişkin bulgumuz, Kürtçe dilinin kullanımında yaşanan kayıpları kanıtlayan önceki çalışmalarla uyum gösteriyor¹⁷. Her ne kadar, çocukları Kürtçe konuşmayan ebeveynler bu durumdan sorumluluk

hissetseler ve kendilerine yönelik özeleştiri yapsalar da bu kayıpta hem devletin aileleri destekleme yükümlülüğünü¹⁸ hem de çatışmalı politik iklimin etkisini göz ardı etmek mümkün değil¹⁹. İzleme çalışmamız da politik sürecin doğurduğu etkileri görünür kılarak ayrımcı bakış açısı ve uygulamaların, çocukları gün geçtikçe anadillerinden uzaklaştırdığını kanıtlıyor. Oysa, Kürt çocuklarının kendi kültürlerini koruyarak ileriye taşıyabilmesi ancak kültürlerinin vazgeçilmez unsuru olan Kürtçenin varlığını sürdürmesine bağlı.

Tüm bu nedenlerle, Türkiye, kültürlerini yaşama ve anadillerini kullanma hakları bakımından Kürt çocukları üzerinde telafi edilemeyecek sonuçlara yol açan BMÇHS'deki çekinceleri kaldırmalı, anadili haklarını düzenleyen uluslararası sözleşmelere taraf olmalı, çocukların görüşlerini dikkate alarak bu haklara erişimlerini sağlayacak eylem planı ve politikalar hayata geçirmeli, ayrımcılıkla mücadele için etkili önlemler almalı.

17- Eğitim Sen tarafından yürütülen Eğitimde Anadilin Kullanımı ve Çiftlilli Eğitime Dair Halkın Tutum ve Görüşleri Türkiye Taraması (2010). <https://app.tredizin.gov.tr/publication/paper/TVRNMU1URTRPQT09detail/> Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün yayınladığı Vahap Coşkun, M. Şerif Derince ve Nesrin Uçarlar tarafından yürütülen Dil Yasası Türkiye'de Eğitimde Anadilin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri (2010). Rawest Araştırma tarafından yürütülen Ebeveyn ve Çocuklar Arasında Ana Dilin Durumu Araştırma Bulguları (2019). https://rawest.com.tr/wp-content/uploads/2020/02/Ebeveyn_Ana_Dil_Arastirmasi.pdf

18- Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları, Genel Yorum No:11 (2009)

Anadilinin Öğretilmesi

ANADILININ ÖĞRETİLMESİ

BMÇHS'nin 30'uncu maddesinde yer alan "kendi dilini kullanma" hakkı, çocuklara okullarda anadillerinin öğretilmesine yönelik pozitif önlemleri de içeriyor²⁰. Ancak, Anayasanın 42'nci maddesinde yer alan "Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez." hükmü ile bu hakkın Türkiye'de yasaklanmış olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, çocuklara anadili olarak öğretilemeyen Kürtçe'nin 30 Mart 2012'de kabul edilen 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun uyarınca, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ortaöğretim kurumlarında "Yaşayan Diller ve Lehçeler" seçmeli dersi ile müfredata girdiğini söyleyebiliriz²¹. Bu ders kapsamında, Kürtçe'nin Zazaki ve Kurmanci lehçelerinin 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren en az 10 öğrencinin talepte bulunması üzerine haftada 2 saat verilmesi mümkün oldu. Biz de anadilinin öğretilmesinde devletin yükümlülüklerini izleyebilmek için katılımcılara bu ders kapsamında çeşitli sorular yönelttik. Görüşme yaptığımız 20 çocuğun 9'u böyle bir dersin varlığından haberi olmadığını söyledi:

"Nasıl yani seçmeli ders? Haberim yok." Ç1

"Ben seçmeli Kürtçenin olduğunu bilmiyordum doğrusu ama olursa tabii ki de seçerim. Çünkü daha çok mesela Kürtçeyi görmek isterim yani okulda özellikle" Ç3

Yaşayan Diller ve Lehçeler Dersini bilen 11 çocuğun 7'si, bu dersi seçmek istemesine rağmen dersi alamadığını ya da seçmesine rağmen fiili olarak dersin verilmediğini, bunun nedenini de bilmediğini belirtti:

"Kürtçe bir zaman vardı ama sadece bir ders görmüştük. Derste anladım aslında sadece şeyleri öğrendim sayıları öğretti. Sonra konuşmaları öğretti mesela nasılsın, iyi misin, falan filan onları öğretti. Sonra da zil çalmıştı zaten. Sonra bir daha o dersi görmedik." Ç4

"Kürtçe seçtik sınıfça ama şu şekil hoca yok diyorlardı, gelmiyor diyorlardı, hoca atanmıyordu ilk dönem öyle geçiyordu, ikinci dönem seçmeli dersi onlar kendileri seçiyordu. Ondan sonra hayal kırıklığıydı. Sonraki yıllarda kendileri seçtiler, bize danışmadan seçtiler." Ç15

"Hep seçiyorduk ama hiç görmedik yani. Bir sene seçtik böyle bir yaklaşık 300, 400 tane kitap gelmişti. Ama dağıtılmadı, dersi göstermediler. Nedenini bilmiyorum." Ç20

Görüşüğümüz 20 çocuktan sadece 2'si; Yaşayan Diller ve Lehçeler dersini seçip devam edebildiklerini, anadillerinde ders görmekten mutlu olduklarını ve

20- 2016 OHAL döneminde yayınlanıp sonrasında yasalâşan 674 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye dayanılarak, önce 11 Eylül 2016'da bir kısım ilçe belediyesine, ardından da 01 Kasım 2016'da Diyarbakır Büyükşehir Belediyesine kayyum atandı ve belediye başkanları tutuklandı. Yerel seçimler sonrasında 19 Ağustos 2019'da belediye başkanlarının aynı şekilde görevden alınıp tutuklanması ile süreç devam ettirildi.

20- Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları, Genel Yorum No:11 (2009)

21- Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 31 Ağustos 2012 tarihinde yayınlanan 12668 sayılı ve 2012/37 No'lu Seçmeli Dersler genelgesiyle, 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı tüm resmi ve özel ortaokullar ve imam hatip ortaokullarında 5. Sınıftan itibaren Yaşayan Diller ve Lehçeler Dersi seçmeli ders olarak okutulmaya başlandı.

dersin devam etmesini istediklerini ilettiler:

"Ortaokulda vardı, seçmiştim. Kitabı da vardı, Kurmancı diye bir kitabı vardı. Güzelde ya eğlenceli bir dersti. Yani güzelde insan biraz daha iyi anlıyor Kürtçeyi orada" Ç8

"Yani güzelde devamı olsa daha güzel olurdu belki, ek şeyler öğrenmiş oldum yazılarla ilgili falan" Ç10

Çocukların verdiği bilgileri kanıtlayacak şekilde, görüşme yaptığımız ebeveynlerin yarısı Kürtçe seçmeli derslerden bilgisi olmadığını söyledi:

"Yok gitmediler. Yok, Sur'da öyle şeyler yok ablam" E2

"Geçenlerde öyle bir şey geçti. Ben daha doğrusu bilmiyordum. Kızım baba dedi 'olmuş mu, olmamış mı, var mı yok mu? Şu anda bilemiyorum' baba dedi. Eğer okulda seçmeli ders Kürtçe olursa dedi, ben şey edecem' dedi 'onay verecem'. 'Kızım çok iyi olur 'dedim. Ama oldu olmadı, onu bilemiyorum" E4

Görüştüğümüz ebeveynlerin diğer yarısı da bu dersleri seçme hakkının kâğıt üzerinde kaldığını söyleyerek dersi verecek eğitimciler için kadro açılmadığını, bütçe ayrılmadığını, idarecilerin aileleri Kürtçe derslerin karşısında bulunan dini içerikli diğer seçmeli derslere yönlendirdiklerini anlattılar. Kürtçenin öğretilmesinde dersin yetersiz olduğu da ifade edildi:

"Hiçbir şey öğrenmemiş. Aynıdır yani doğru düzgün Kürtçe öğrenmemiş. Herhalde haftada 1 saattir, bir senedir." E3

"Seçmeli ders vardı bir ara fakat talep olmayınca bir de eğitimci bulunamayınca devam ettirilmedi. Şu an bazı okullarda var. Yeterince bütçe ayrılmadı. Sadece alfabe ve bazı kelimelerin öğretimi vardı. Kitaplar yeterli değildi." E6

"Sembolik. Bir taraftan yeterli derecede kadro ve Kürtçe öğretmenin oluşmaması ve dersin seçilmemesinden kaynaklı olarak Kürtçeyi seçen çocukların da bundan mahrum kalması söz konusu. Burada şöyle bir politika yürütülüyor ne yazık ki: Özellikle okul idareleri; din kültürü öğretmenleri, imamlar ve kimi sendikalar üzerinden peygamberin hayatıyla, Kuran ile ilgili seçmeli derslere insanları daha çok yönlendirmeye çalışıyor. O muhafazakâr cephenin dini hassasiyetlerini kullanıp bunları daha önce çıkarmaya çalışıyorlar, bir tercih olarak dayatıyorlar." E7

"Önceden vardı şu an yok ama. Geçen yıl ablamın oğlu istemişti İstanbul'da Kürtçe seçmeli dersi, demişti Arapçayı seçebilirsin ama Kürtçe diye bir dil yoktur" E10

Eğitimci, yerel yönetici ve sivil toplum temsilcisi katılımcılar da çocuklardan ve ebeveynlerden aldığımız verileri destekleyen paylaşımlarda bulunarak uzun süredir bu derslerin verilemediğini anlattılar. Bu görüşmelerde sıklıkla tekrarlanan temalar ders ile ilgili materyallerin yetersizliği, kitapların Kürtçe bilen çocukların seviyesine uygun olmaması, dersi verecek nitelikte öğretmen bulunmaması, çocukların diğer seçmeli derslere özellikle de dini içerikli derslere yönlendirilerek dersin seçilemez hale getirilmesiydi:

“Bilgisi olan aileler çocuklarına seçtiriyorlar, onun dışında ben şu dersi seçmek istiyorum diye bir şey yok. Okullarda bu konuda bir baskının olduğu ortada. Diyelim ki dersi seçtiler: Ders materyalleri noktasında sıkıntı var, ücretsiz olarak dağıtılıyor mu bu önemli, ikincisi de öğretmen eksikliği. Sadece Diyarbakır’da 100 tane okulun olduğunu varsayarsak şu an Türkiye’de 100 tane atanan Kürtçe öğretmen yoktur. Mesela Zazaki veya Kurmanci seçilince okulda ‘öğretmen yok ama bunun yerine ikinci dil, Almancayı seçin veya işte beden eğitimi seçin’ gibisinden telkinlere gidiliyor. Kürtçeyi baz alırsak yine sadece belli başlı üniversitelerde bu bölümler var. Aslında anadilde eğitim vereceğiniz zaman bunun altyapısını hazırlamanız gerekiyor” STÖ10

“Dinimizi Öğrenelim, Siyer, Peygamberimizin Hayatı gibi derslere daha çok yönlendiriyor idareciler. ‘Öğrencilerin zaten öğretmeni yok, olmayacak, siz onu seçerseniz dersi boş geçecek, yine başka bir yer seçmek zorunda kalabilirsiniz’ diye yönlendirildiklerini duydum” E5

“Çocuklar zaten anlatılan çoğu şeyi biliyorlar. Hani mesela ben onların dersine girdim. Anadilim Zazaca olduğu halde Kürtçe anlatmaya çalıştım ama onlar kadar iyi olmadığım için onlara bir katkı olmadı. Onların bana bir katkısı oldu. Dil öğretmeni olmadığı için hani hiç Kürtçe bilmeyen biri bile Kürtçe dersine girebiliyordu. Orada aslında öğretmen eksikliği vardı”. Ö2

“Yabancı dil öğretmeye dayanan iyi bir kitap ama bir çocuğa kendi anadilinde eğitim verecek bir kitap değil. Geleneksel resmi ideolojinin gerektirdiği bir takım formasyonla donatılmış bir kitap yani çok militarist milliyetçi söylemler var” Y1

Görüştüğümüz öğretmenler, Kürtçe derslerinde yukarıda belirttiğimiz sorunları aktarmanın yanı sıra kendilerince buldukları çözümleri de bizimle paylaştılar. Devletin yükümlülüklerini izlediğimiz bu raporlama çalışmasında öğretmenlerin kişisel çabalarının boyutunu görmek oldukça anlamlıydı:

“Kitapların bize gelmesi ikinci dönemi buldu. O arada biz arkadaşlarla sürekli kafa kafaya verdik, hani ne yapabiliriz. Önce ne yaptık işte sınıflarda ses sistemi götürdük, müzikten faydalandık, kitaplardan yayınlardan fotokopiler çekip çocuklara çoğalttık. Bazen onlara yazı yazdırdık, ev ödevi verdik ebeveynler ile beraber. Seçmeli dersin kitaplarının pdf’i geldi, bir şekilde çoğaltarak çocuklara dağıttık. Yoksa böyle hani 20 tane kitap gelmişti, herkese yetişmiyor zaten.” Y1

“Başka kaynaklardan fotokopi çektirip dersi daha aktif hale getirmeye çalışıyordum. Her çocuğa sözlük dağıtıyordum, Kürtçe şarkı sözü de dağıtıyorum. Biraz daha değişik materyaller derken işte dersi biraz daha cazip hale getirmeye çalıştım.” E3

“Materyal istiyorsan hani bir nevi kendi imkanlarınla ya da öğrencilerden velilerden istesem tepkiye yol açar bu şu bir sürü sıkıntı o yüzden kitap, müzik bazen kendi şeyinden öyle” Ö6

SON 10 YILDAKİ POLİTİK ATMOSFERİN ÇOCUKLARIN ANADİLİNİN ÖĞRETİLMESİNE ETKİSİ

Raporun diğer bölümlerinde yer verdiğimiz gibi son 10 yılda yaşananların Kürtçenin eğitim kurumlarında öğretilmesine nasıl yansıdığına da değinmek istiyoruz. Katılımcılar, kamusal eğitimde anadilin öğretilmesinin Kürtler için ne kadar önem taşıdığına özel bir vurgu yaptılar. Ancak çözüm sürecinin sona ermesinden sonra elde edilen bu kazanımlarda özellikle OHAL sonrasında geriye gidiş olduğunu, bunun da ders seçiminden materyallerin içeriğine kadar pek çok boyutta görüldüğünü anlattılar:

“2014, Türkiye’deki demokratik çözüm süreci diyelim ya da bir halüsinasyon mu hayal mi diyelim sonuçta her ne olursa olsun toplumda kalıcı etkileri de oldu. Sonrası çok ağır tahribat olsa da sonuçta bir coğrafyada yılların hasretinden bahsediyoruz. Kişisel çabalarıyla insanlar geldi çocuklarıyla ilgili ‘biz Kürtçe seçmeli ders istiyoruz’ talebinde bulundu, benim çalıştığım Milli Eğitimin resmi okulunda 3 sınıfımız vardı. Biz 3 arkadaş Kürtçe seçmeli ders veriyorduk yani sınıflar tıka basa doluydu ve inanılmaz keyifli dersler yaptık.” Y1

“Ders kitabı ilk çıktığında 2012-13 falan o kitap çok kaliteliydi ama o öğretmenler onlar ihraç edildi. İşte 2015-16 derken, o süreçte bu kitap değiştirildi. Başka şahıslara bastırıldı ve kitabın kalitesi ve içeriği hafifledi düştü yani eski kitap gayet öğreticiydi. Yani devletin kendi okullarında okuttuğu derslerdeki kalite, 2012,13,14,15’lerden sonra düştü diyebilirim. Yayınlarını takip ettim, bunu çok rahat söyleyebilirim yani bu çok bariz. Mesela roller değişti işte kadının rolü erkeğin rolü ondan sonra metinlerde öyle bir basitlik su yüzüne çıktı. İşte yaşayan diller ve lehçelerde insanlar en azından okullarda 2 ders saati çocuklarımız Kürtçeyi seçebiliyor dedikleri yıllarda 2012, 13’lerde yayınlar daha ulaşılabilir daha kaliteliydi ki o zaman teknoloji bu kadar gelişmemiş olmasına rağmen.” Ö3

“Geçmiş yıllarda daha çok öğrenci varken son yıllarda az. İlk zamanlarda seçme velilere bırakılırken son yıllarda yönetmelikte olmadığı halde okullar belli dersleri zorunlu kılıyor. 2015’te 400’e yakın öğrenci seçerken şu an sadece bir sınıf seçmiş görünüyor. MEB in kitabı var, farklı kaynaklar resmi anlamda sıkıntılara yol açabildiği için pek kullanılmıyor.” Ö4

DEĞERLENDİRME

Saha çalışmamız sonucunda, anadilinin öğretilmesi bakımından özetle şu sonuçlara ulaştık: Diyarbakır'da,

- Yaşayan Diller ve Lehçeler dersi kapsamında Kürtçenin Kurmanci ve Zazaki dillerinde seçmeli ders verildiği birçok çocuk ve ailesi tarafından bilinmiyor.
- Seçmeli dersten bilgisi olan çocuklar, dersi verecek öğretmen olmaması, 10 kişinin seçmemesi nedeniyle dersin açılmaması, okul idaresinin aileleri dini içerikli diğer seçmeli derslere yönlendirmesi gibi nedenlerle Kürtçe derslere erişemiyorlar.
- Ders, çocuklara Kürtçenin nitelikli bir şekilde öğretilmesini sağlayamıyor: Ders materyalleri eksik, içerikleri çocuklara uygun değil, dersin seviyesi çocukların ihtiyaçlarını karşılamıyor, branş öğretmenleri atanmıyor ve dil yeterliliği olmayan öğretmenler ders için görevlendirilebiliyor.
- Çocuklar okulda anadillerini öğrenmek istiyor ancak ders, çocukların Kürtçe eğitim taleplerini karşılamıyor.
- Okullarda Kürtçe ders verilmesi önemli bir kazanım olmakla birlikte, 2015 sonrasında çatışma süreci ve kayyum atamaları ile gelinen nokta, dersin seçilmesinden materyallerine kadar pek çok konuyu olumsuz etkileyerek çocukların derse erişmesinin önünde engel teşkil ediyor.

Sonuç olarak, Diyarbakır'da yaşayan çocukların çocukların anadillerini öğrenme hakları ihlal ediliyor. Oysa, Dönemin Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer'in "Türkiye'yi böyle demokratikleştiriyorsanız ve sisteminizi esnek hale getiriyorsanız Kürtçe'nin seçimlik ders olmasının ne mahsuru var²² diyerek ilk sinyallerini verdiği Kürtçe seçmeli dersleri, 12 Haziran 2012 tarihinde ilan edilmişti²³. Dersin müfredata konulmasının ardından açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç da ret - inkâr politikalarının geçmişte kaldığını söylemiş, Kürtçe seçmeli dersi için öğretmen yetiştirmeye çalıştıklarını ve kapsamlı bir Türkçe-Kürtçe sözlük hazırlanması için Türk Dil Kurumu'nu görevlendirdiğini aktarmıştı²⁴.

Dersin ilk kez verileceği 2012-2013 eğitim öğretim yılına girilirken, kamuoyundaki eleştiriler, gerekli hazırlıklar tamamlanmadan dersin müfredata konmasına, aileler tarafından yeterince bilinmemesine, dersi verecek öğretmenlerle ilgili belirsizliklere ve ders kitabının eksikliğine yöneliyordu²⁵. Bu dönemde, çoğunluğu Diyarbakır'dan olmak üzere 28 ilde toplam 18.847 öğrenci, Kurmanci ve Zazaki'nin öğretilmesi dersleri seçti²⁶. İlerleyen yıllarda çözüm sürecinin de

22- <https://www.milliyet.com.tr/egitim/kurtce-nin-secimlik-ders-olmasinin-ne-mahsuru-var-1514361>

23- <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kurtce-secmeli-ders/362353>

24- <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/arinctan-tdkya-talimat-1603740>

25- <http://www.baskahaber.org/2012/09/yasayan-diller-ve-lehciler-secmeli.html>

26- <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-15927sgc.pdf>

27- <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-23228s.pdf>

28- <https://www.evrensel.net/haber/386372/sectirilmeyen-secmeli-ders-kurtce>

etkisiyle daha çok rağbet gören dersin öğrenci sayısı 2013- 2014 yıllarında 53 bine, 2014-2015 eğitim öğretim yılının ilk döneminde ise bir önceki yıla oranla yüzde 45 artarak 85 bine ulaştı²⁷.

2015-2016 eğitim ve öğretim döneminde seçmeli Kürtçe derslerini toplam 77 bin 931 öğrencinin seçtiği basına yansımışken çözüm sürecinin sona erdiği ve OHAL'in ilan edildiği tarihlerden sonra Kürtçe dersinin seçiminde dikkat çekici bir düşüş yaşandı²⁸. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yanıtlanan yazılı soru önergesine göre Türkiye geneli özel okullar dahil ortaokullarda, her iki dönemde Kürtçe (Kurmanci ve Zazaki) dersini seçen toplam öğrenci sayısı, 2016-2017 eğitim öğretim yılında 21.327; 2017-2018'de 19.813; 2018-2019'de 12.947'e kadar düştü²⁹. Pandemi süreci nedeniyle eğitim hakkına erişimin oldukça güç olduğu 2019 - 2020 yıllarına ait veriler ise henüz açıklanmadı, izleme çalışmamız için yaptığımız bilgi edinme başvurusuna verilen yanıtta da dersi seçen öğrenci sayısına ilişkin bir bilgi paylaşılmadı³⁰.

Saha çalışması bulgularımız ile örtüşen bir başka durum öğretmen sayısının azlığı idi: MEB verilerine göre, bu ders için atanan öğretmen sayısı, Kurmanci ve Zazaki dillerinin her ikisinde toplam, 2014 yılında 17, 2015'te 21, 2016'da 20, 2017'de 99 olarak açıklandı³¹⁻³². 20.03.2020 tarihi itibarıyla açıklanan verilere göre, resmi eğitim kurumlarında görev yapan Türkçe ve yabancı dil alanları bazında mevcut öğretmen sayısı 135.572 iken; Yaşayan Diller ve Lehçeler dersi, Zazaki- Kurmanci alanlarında resmi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmen sayısı 86'dıydı ve yalnızca 3 üniversitede Kürt Dili ve Edebiyatı Programının yer aldığı belirtiliyordu³³. En son açıklamaya göre de 06.10.2020 tarihi itibarıyla Zazaki alanında 21, Kurmanci alanında 100 olmak üzere bu zamana kadar toplam 121 öğretmen ataması yapıldı³⁴. Atamaların, kadroların doluluk oranları dikkate alınarak ihtiyaca göre yapıldığı ve öncelikle öğretmen istihdamında güçlük çekilen, kalkınmada birinci derecede öncelikli yöreler olmak üzere ihtiyaç olan alanlardaki doluluk oranlarının dikkate alındığı açıklanmıştı³⁵⁻³⁶.

Materyal eksikliğine ilişkin saha bulgularımız, Mayıs 2014'te TDK tarafından 50 bin adet olarak basılan sözlüklerin aradan 2 yıl geçmesine rağmen dersi seçen öğrencilere ulaştırılmaması nedeniyle, MEB'e sorulan soru önergesine verilen cevapla da desteklenmiş oldu, Bakanlık Kürtçe-Türkçe/Türkçe-Kürtçe sözlük için alım dahi yapmamıştı³⁷.

Böylece hem saha hem masa başı araştırmalarından çıkan bulgularımız ile Yaşayan Diller ve Lehçeler dersinin Kürtçe alanı için atanan öğretmenlerin

29- <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-16187c.pdf>

30- T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER)'ne 26.02.2021 tarihinde yapmış olduğumuz 2100993578 sayılı başvurumuz 01.03.2021 tarihinde Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından cevaplandı.

31- <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-1468sgc.pdf>

31- <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-16742sgc.pdf>

33- <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-25887sgc.pdf>

34- <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-29562sgc.pdf>

35- <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-16374c.pdf>

36- <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-34775sgc.pdf>

37- <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-2604sgc.pdf>

tüm dil öğretmenleri arasındaki çok düşük olan oranı, öğretmenlerin ve eğitim aldıkları kurumların azlığı, materyallerin eksikliği kanıtlanmış ve anadilleri Kürtçe olan çocukların bu derslere erişimlerinde karşılaştıkları engeller tanımlanmış oldu. Oysa, BMÇHS ve diğer uluslararası metinler azınlıklara mensup kişilerin kendi ana dillerini öğrenmeleri için devletlerin önlemler alması gerektiğini söyleyerek pozitif yükümlülüklerini vurguluyor³⁸. Çünkü Kürtçenin okulda ders olarak verilmesi, anadili Kürtçe olan çocukların dillerini koruyup geliştirebilmesini, anadili Kürtçe olmayan çocuklar bakımından da toplumda hoşgörü ve saygının sürdürülmesini mümkün kılıyor³⁹.

BMÇHS'nin 29 ve 30. maddelerine konan çekincelerin ve Anayasa'nın 42. Maddesinde yer alan anadilin öğretilmesine ilişkin yasağın kaldırılması, kültürel hakların kullanılabilmesi için anadilin öğretilmesi gerekliliği dikkate alındığında, atılması gereken en önemli adımlar olarak karşımıza çıkıyor. Çocukların ve diğer katılımcıların Kürtçe eğitime ilişkin görüş ve talepleri gözetilerek bu dersin alt yapı eksikliklerini tamamlayıp, seçilmesinin önündeki engellerin kaldırılması ve çocuklara ulaştırılması için devletin gerekli önlemleri alması gerekiyor.

Anadilinin öğrenilmesi ile anadilinin eğitimde kullanılmasının birbirinden farklı kavramlar olduğunu hatırlatarak anadilinde eğitim hakkına ilişkin bulgularımıza geçiyoruz.

38- BM Ulusal, Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirisi.

39- Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları, Genel Yorum No:11 (2009), Madde 27.

Anadilinin Eğitimde Kullanılması

ANADİLİNİN EĞİTİMDE KULLANILMASI

Anadilinde eğitim hakkı ve farklı kültür gruplarının kendi eğitim kurumlarını ve tesislerini kurma hakkı, izleme çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturuyordu zira BMÇHS'nin 29. ve 30. maddeleri ile doğrudan bağlantılı olan bu haklar, çocukların hayatını derinden etkileyen sonuçlar doğuruyor ve ayrımcılık yasağının en çok ihlal edildiği alanlardan birini işaret ediyor.

Demokratikleşme Paketi olarak anılan 2 Mart 2014 tarihli 6529 Sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi ile ilgili Kanun ile Kürtçe eğitim veren okulların açılması yasal zemine kavuşmuştu. Buna göre Yabancıların Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'un 2'nci maddesine "Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla, özel okul açılabilir. Bu kurumlarda eğitimi ve öğretimi yapılacak dil ve lehçeler Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir. Bu kurumların açılmasına ve denetimine ilişkin esas ve usuller, Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir." hükmü eklendi. Kanunun gerekçesinde, Anayasa'nın 42'nci maddesi uyarınca eğitimin tüm vatandaşlara eşit bir şekilde sunulması yükümlülüğüne ve eğitim hakkının pozitif bir hak olmasına işaret ediliyordu. Bu kapsamda, Türkiye'de geleneksel olarak konuşulan farklı dil ve lehçelerin öğretilmesi amacıyla özel kurslar açılabilirken özel öğretim kurumları açılmamasının önündeki engelin, toplumsal talepler ve gelişmeler dikkate alınarak günün ihtiyaçlarına göre kaldırılması gerekliliği vurgulanıyordu.

Temmuz 2014'te Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 49'ncü maddesine, Özel okullarda Cumhurbaşkanı kararıyla tespit edilen Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde eğitim ve öğretim yapılabileceği, bu okullarda farklı dil ve lehçelerde okutulacak derslerin Bakanlıkça belirleneceği, okulun seviyesine göre Bakanlıkça onaylanan dersler ve öğretim programları ile haftalık ders dağıtım çizelgelerinin uygulanacağı hükmü eklendi. Özel eğitim kurumlarını içeren bu düzenlemeler dışında anadili haklarının kamusal eğitimde tanınmasına ilişkin herhangi bir yasal değişiklik yapılmadı.

Çalışmamız kapsamında BMÇHS'nin çekinceli 29'uncü maddesi başta olmak üzere uluslararası sözleşmelerde düzenlenen anadilinde eğitim hakkı kapsamında devletin yükümlülüklerini izleyebilmek için katılımcılara çeşitli sorular yönelttik. Görüşme yaptığımız ebeveynlerin arasında çocukları Kürtçe eğitim veren okullara giden yalnızca 2 kişi vardı. Ebeveynlerin 4'ü bu okullardan hiç haberdar olmadıklarını anlattı:

"Bilгим yoktu. Bilsen tabii ki de gönderirdim hem de seve seve gönderirdim." E1

"Öyle bir şey görmemişim, duymamışım." E2

"Haberim yok, konu komşudan akrabadan hiç duymadım." E12

Kürtçe eğitim veren okullardan bilgisi olan ebeveynler, çocukların bu okullara gidememe nedenlerini; okulların kapatılması, kendi bölgelerinde okul olmaması, bürokratik nedenlerden dolayı okulların açılmaması ve çocuklarının yaş grubuna uygun eğitim veren okul bulunmaması olarak açıkladılar:

“Vallahi ben işin açıkçası düşünüyordum çok da gurur duydum. Niyetlendim e tabii ondan sonra da yani anlayacağın kapandı.” E4

“Biz talep ettik. Gittik, Belediye Başkanıyla konuştuk. Dedik burada böyle bir şey yapılamaz mı? Yani olmadı. Bürokrasiyi biliyorsunuz. Aslında olması gereken bir şeydir yani pratik biraz sıkıntılıdır. Burada olmuş olsa neden göndermeyeyim. Gönderirim.” E5

“Şu an 16 yaşında onun döneminde öyle bir yer yoktu. Yani ulaşılabilir bir mekânda olsa kesinlikle isterdi severdi. Ama yaşamadığı bilmediği bir şeyi nasıl istesin.” E8

Sadece özel eğitim kurumlarınca açılabilen Kürtçe okullara yoksulluk nedeniyle çocuklarını gönderemediğini söyleyen ebeveynler olduğu gibi Türkiye'deki sınav sisteminin de çocukların bu okullara gitmesine engel olduğu ifade edildi:

“Valla ben isterdim evet ama yokluğun gözü çıksın.” E2

“Türkiye şartlarında onlara göndermemiz mümkün değil. Çünkü sınavlar ve diğer eğitim modülleri hepsi Türkçe olduğu için o yüzden gönderemeyiz.” E6

İzleme çalışmamızda kapsamlı bulgulara erişebilmek için Kürtçe eğitim veren kreş ve okullarda görev yapmış eğitimcilere, yerel yönetim temsilcilerine ve okul kurucularına da ulaştık. Bu kişilere, okulların açılma/kapatılma, öğretmen seçimi ve müfredat belirleme süreçlerini, karşılaştıkları teşvikleri ve zorlukları, Kürtçe eğitimin çocuklarda yarattığı etkiyi sorduk.

Okul kurucuları, açıldıkları dönemde aldıkları ilk tepkilerin çok olumlu olduğunu, bu okulların bir ihtiyaç olarak görüldüğünü ancak özel okul olmaları nedeniyle belirli bir kesime hizmet verebildiklerini aktardılar:

“Genelde insanlar imrenerek bakıyor. Herkes aslında biz çocuğumuzu sizin yanınıza göndermek istiyoruz ama bazen olanaklarımız olmuyor işte diyorlar. Yani ihtiyaç gibi görülüyor belki de. Bize gelen ebeveynler belirli bir kesimdir aslında yani şey mahalleden ekonomik geliri daha düşük olunca çocuklar birçok şeyden eksik oluyor.” O1

“Anadilde eğitim hakkı zaten hep savuna geldiğim bir şey. İki boyutuyla hem devlete hem de Kürtlere kendimize yönelik olarak bunu önemsemek, güncelleştirmek, noktasında. Belki sembolik sayılabilir ama yapılması gerekiyordu. Bu özel okuldur tabi ücretlidir, paralıdır dolayısıyla kaygısı olur özel okulların. Acaba böyle bir şey yaparsam nasıl karşılar bunu devlet diye, hukukta bana zararı olur mu düşüncesiyle insanlar uzak duruyorlar. Ben öyle bir kaygı taşımadım risklerini göze aldım.” O2

Kürtçe eğitim veren kurumlara ilişkin deneyimi olan yetişkin katılımcılar, bu faaliyetleri sırasında devletten bir teşvik almadıklarını, kaynaklarının hizmetin devamı için yetersiz kaldığını, kira, fatura, sigorta, vergi, maaş gibi ödemelere

yetişemediklerini, gönüllü çalışan öğretmenlerle eğitimi sürdürebildiklerini ve çocukların ailelerinden destek aldıklarını belirttiler:

“Finanse etmiyor, 63 tane adam çalışıyor, 50 öğretmen, 15 personel işte diyelim masrafları falan vardır vergisidir, sigortasıdır yani götüremedik böyle bir noktaya geldi maalesef” O2

“Halktan manevi destek çok geldi. Bir keresinde ben hiç unutmam anneler geldi. Herhangi bir zorlukla karşılaşırsanız bizi arayın sizin için geleceğiz ve tek çocuklarımız için değil sizin için yanınızda olacağız dediler. Bize çok destek oldular” Y3

“Zaten kreşlere Türkiye’nin bir desteği yok. Sadece ailelerin yatırdığı aidatla çevirebiliyorduk. Biz mamosteler maaş almıyorduk. Çünkü ancak kirayı, mutfağı, faturaları ödeyebiliyorduk. Biz yaklaşık 5 yıl kendi cep harçlığımızı bile çıkaramadan bu işi yürüttük” STÖ9

“Elektrik yoktu, çocuklar sabah geliyordu akşama dek kurumda oluyorlardı yiyecek verilmesi gerekiyordu çocukların aileleri evden gönderiyordu, biz yapıp bazen getiriyorduk” Y3

Kürtçe eğitim veren okullara devlet tarafından verilen bir teşvikten bahsedilmediği gibi yaşanan zorlukların yoğunluğu görüşmelere yansdı. Ötekileştirme, dışlama, yıldırma temaları, izleme çalışmasının bütününde olduğu gibi Kürtçe eğitim veren kurumlar ile ilgili de öne çıktı. Yasal engeller, denetimler, polis müdahalesi ve ceza tehdidi yaşananlar arasındaydı:

“Kendi çabalarıyla kıt kanaat o dilde çocuklarla bağ kurmaya çalışmak eğitimciler açısından çok kutsal bir emektir. Çünkü rağbetin önü kesilmiş her türlü, bir imkân yok, işte potansiyel bir şey olarak, öteki olarak bakılıyor.” Ö3

“Diyarbakır’da Kürtçe okul açmak istediğinde bu zorluklarla karşılaşılmasın, bunu düşündüğü için o kişi cezaevine girmesin. Bu benim anadilim bunun arkasında politika hiç olmayabilir, siyasi düşüncem de olmayabilir. Ama ben kendi anadilimde rahatlıkla bir yer açabilir miyim?” Y2

“Çok zorluk yaşıyorduk. Sabah okula geliyorduk, kapıda 2 güvenlik aracı, sizi korumak için burada diyorlardı. Biz de tamam bizi koruyorsunuz ama çocukların güvenliği açısından aracınızı biraz uzağa park etmeniz daha doğru olur diyorlardı. Resmi okullardan bize gelen öğrencilerin aileleri tehdit ediliyordu. Tekrardan okullara dönsünler diye ikazda bulunuyorlardı.” Y3

“Yasal sınırlama zaten çok fazla, kreşe denetime geldikleri zaman en ufak Kürtçe yazı bulduklarında ‘Yasaklı yayın var Müdürüm’ deyip ceza kestikleri çok olmuştü, üzerimizde böyle baskıları vardı.” STÖ9

“Psikolojik baskıya falan çoğu zaman maruz kaldığımız oluyor. Belki öyle bir hakkı kesinlikle yok ama geldiği zaman kamuda çalışan bir memur ve bunun psikolojik baskısına da yaptırımlarına da maruz kalıyorsun bu durumda sen haliyle onların karşısında çekiniyorsun.” O1

Kürtçe eğitim veren okullarda çocuk gelişimini ve katılımını esas alan bir model geliştirmeye çalıştıklarını anlatan katılımcılar, öğretmen kaynağına erişmekteki

güçlük çektiklerini, milli eğitim müfredatına ek Kürtçe dersler verdiklerini, çok dilli eğitimi esas aldıklarını, eğitim materyalleri olarak kullanılan Kürtçe kitapların gönüllü komisyonlarca hazırlandığını ve öğretmenlerin çabaları ile oluşturulduğunu aktardılar:

“Pedagoji bilip çocuklara yönelik çalışmış Kürtçe bilen çok az insan var. Onlara ulaşmak çok zor. Hiçbir zaman bir kolaylaştırıcıdan çocuklarla ilgili bir destek alamadık. Kürtçe olarak Bir Kürt olarak kendi kültürümüze uygun hiç kimseden eğitim almadık, bu kişilere ulaşamadık. Açıkçası çok zor bir süreçti. Çünkü her şey bizim omuzlarımızdaydı.” STÖ9

“Önceliğimiz çocuğun kendini rahat hissedebileceği bu alanda anadiliyle oyunlar oynamak, kendi kültürünü hani şarkılarını öğrenmek, tekerlemelerini, bilmecelerini öğrenmek. Örneğin bizim kültürümüzdeki hikayeler çocukların seviyesine uygun bir şekilde çocuklara aktarılırdı, çocuklarla beraber deneyimlenirdi. Bizim pedagojik olarak hiç doğru düzgün kaynaklarımız bir şeyler olmuş bunlar yok edilmiş bir türlü devamı gelmemiş. Biz de öğretmenler olarak kendi araştırmaları çoğunlukla kendimiz yapmak zorunda kalıyoruz, kaynak eksikliği çok fazla var.” Y2

“Tamamı Kürtçe yürütülüyordu. Komisyon vardı, hiçbir karşılık beklemeden bu çalışmayı yapanlar içinde pedagoğ ve bilginler vardı. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar coğrafya, matematik, tüm derslerin kitaplarını komisyon tarafından oluşturuldu v tamamı Kürtçe diliyle hazırlandı.” Y3

“Bütün müfredat milli eğitimin müfredatı biz onu uyguluyorduk ilaveten Kürtçe dersler veriyorduk. Biz çok dilli bir eğitim programından yanayız. Türkçeyi bir kenara koymuyoruz. İngilizce bir geleceğin dilidir yani literatür dilidir dünya dilidir. Kürtçe de bizim içine doğduğumuz anamızın, babamızın, çevremizin ve bölgemizin halkımızın dilidir ve büyük bir haksızlığa uğramıştır.” O2

“Bizim temel perspektifimiz çocuklar kendi anadilinde eğitim alacaklar. Eğer bu anadilleri Kurmanci ise beraberinde Zazaki de öğrenecekler. İngilizce eğitimde de alıyorlardı. Bu yüzden anadil temelli çok dilli eğitim. Yani çocuklar kendi anadili ve beraberinde zihinsel anlamda farklı düşünebilmelerine katkı sunmak amacıyla başka dillerde de eğitimle destekleniyorlardı”Y1

ANADİLİNDE EĞİTİMİN ÇOCUKLARA ETKİSİ

Anadilinde eğitim görmeyen çocuklar üzerindeki etkisi sorulduğunda, ebeveynlerin en çok vurguladığı kavramlar istek, mutluluk, özgürlük ve özgüven oldu. Çocukların kendini ifade edebilme yeteneği ve okulları ile kurdukları bağ ve aidiyet de tekrarlanan şekilde ifade edildi:

“İsteyerek başarılı bir şekilde gidiyordu. Daha mutlu, kendini rahat hisseden, daha özgür bir alan olarak görüyordu. Çünkü orada çocukların hakları söz konusuydu. Çocukları merkeze alan haklarını ön plana çıkaran çocuk merkezli bir sistem söz konusuydu. Adını bile çocuklar koydular.” E7

“Abimin çocukları Türkçe, benim çocuklarım Kürtçe okuluna gidiyor. Çocuklarımı bir topluma götürdüğümde benimkiler daha çok aktif, daha çok kendini ifade edebiliyor, daha çok girişkenler ondan sonra nasıl desem yani farklıdır. Diyor ki ben özel okula gidiyorum. Özel Kürtçe okuluna gidiyorum, herkes diyor var mı? Evet be var diyorum.” E10

Kürtçe eğitim veren kurumlara ilişkin deneyimi olan yetişkin katılımcılar da ebeveynleri destekleyecek şekilde, anadilinde eğitim görmeyen çocuklar üzerindeki etkisini mutluluk, heyecan, özgürlük, özgüven gibi temalarla açıklamakla birlikte, okul başarısı, bağ kurma ve sosyal ilişkiler bakımından çok olumlu olan yanlarını özellikle vurguladılar.

“Okullar kapatıldıktan sonra çocuklar devlet okuluna gittiler. 1-2 ay geçtikten sonra Türkçeyi öğrendiler ve sınıfın en başarılı öğrencileri olmuşlardı. Öğretmenleri, çocukları iyi kavrama boyutunda takdir etmiş, çok şaşırmışlardı. Sevgi, öğrenme her konuda etkisi olmuştur anadilin” Y3

“Her iki ortamda çocuk kendi dili ile yetiştiği zaman zaten inanılmaz zeki, özgüvenli oluyor ama bir yerden eksik kaldığında kendine güvenmeyen, kendini ifade edemeyen çocuklar oluyor.” STÖ9

“Dedelerinin anlattığı hikayelerle söylenen şarkıları özdeşleştirip hemen geri bildirimlerini verebiliyor işte ‘Mamoste bunu ilk evde duydum ben bunu böyle dedem anlattı ben şöyle anlattım’. Bu da çocuk psikolojisine baktığımız zaman çocuğun aynı zamanda pekiştirdiğini, ilişki, bağ kurma ve onun üstüne bir şeyler ekleyip yorumlayabilme yetisinin ilerlediğini görebiliyoruz” STÖ1

“Annesiyle konuşur gibi okulda da kendi dilini konuşabiliyor. Çocukların ne kadar adapte olabildiklerini, yüzlerine daha bir renk geldiğini, kendi anadillerinde eğitimin çocuklara ne kadar faydalı geldiğini bizzatıhi yaşadım yani. Çocuklarda bir özgüven, gelişme, yaşamla bağ kurma, işte gayet sosyal birer insan olma yolunda gelişim gösterdiklerini bir süre izlemiştim.” Ö3

SON 10 YILDAKİ POLİTİK ATMOSFERİN ÇOCUKLARIN ANADİLİNDE EĞİTİME ETKİSİ

Yetişkin katılımcılar, Kürtçe eğitim veren okulların 2016 OHAL sonrasında KHK'lar ile kapatıldığını, daha sonra bazı kurumların tekrar KHK'lar ile açıldığını, kapatılma sürecine ilişkin hukuki süreçlerde adaletsiz kararlarla karşılaşıldığını, çatışma döneminin bölge halkına göç ve yoksulluk getirmesi nedeniyle özel kurumların tercih edilemediğini, kayyum atanması sonrasında kurumlara müdahale edilerek öğretmenlerin işten çıkarıldığını, eğitimin yapısının değiştirildiğini, tüm bu süreçlerin çocukların Kürtçe eğitim veren okullara erişmesinin önünde engel olduğunu anlattılar:

“Kayyumlar sonrasında gelen müdahale, içeriğin değiştirilmesi, bazı hocaların büyük çoğunlukla işten çıkarılması akabinde mecburen devlet okuluna kaydetmek durumunda kaldık.” E7

“Bölgede birinci konumundaydık sonra bu darbe girişimleri sonrası kapatılan 1800 tane işte vakıf, üniversite, hastane, dernek, özel okullar arasındaydık. Bu kapanmalar hepsi Feto adı altında oldu ama sisteme bir şekilde muhalif ya da evet rejimin istemediği herkesi aynı torbanın içine koyup bize de aynı muameleyi yaptılar. Daha sonra tabii başka bir KHK ile açıldık ama orada büyük bir yara aldık. Sonra başka faktörler devreye girdi. Özel okullaşma haddinden ziyade arttı, hendek olaylarından sonra Diyarbakır biraz fukaralaştı hem göç oldu hem ekonomik olarak birkaç derece diyelim zayıfladı. Sonuçta üstüne bu pandemi de gelince maalesef bu sene ara vermek durumunda kaldık.” O2

Yetişkin görüşmeciler, Kürtçe eğitim veren kurumların kapatılmasının çocukları ruhsal olarak oldukça olumsuz etkilediğini aktardılar. Çocukların okullarının neden kapatıldığını anlayamadığı, süreç ilgili doğru bilgiye ulaşamadıkları, kapatılmaya ilişkin müdahaleye tanıklık ettikleri, baskı ortamının okullar kapatıldıktan sonra da devam ettiği ifade edildi:

“Çocuklar her açıdan çok etkilendiler. Bir anda benim okulum nereye gitti? Aileler çocuklarına şey demiş, hani okulunu su bastı orası bozuldu demişler çocuk bir süre sonra büyüünce ya da bir arabayla falan o okulun yanından geçiyor gelip şey diyor ben okulumu gördüm gayet yerindeydi iyiydi ben orayı çok özleyorum bir anda ben niye o okuldan çıktım. Çocuk o bağlantıyı kuramıyor. Ben bir anda niye o okuldan gittim sebep neydi çok daha derin arkası çok derin çok bir sürü şey var.” O1

“Okul çocukların olduğu anda baskıya uğrayıp tanıklarla panzerle kapandı. Sabah kalktık gittik, her tarafı sarılmış, dayak yedik şunu yaptık bunu yaptık. Çocuklarımız bunların tanığıdır. Yasaklı bir dil yasaklı bir halktır. Benim oğlumun psikolojisi bozuldu, o elindeki şeyle demirle alıp o kilidi kırmaya çalışıyordu. Devlet öyle bir baskı yaptı ki yani toz duman kalmasın. Ailelerin evine polisler gönderiyordu. Her gün bu baskılar. Çocuklarım el etlerini yiyor, sürekli psikoloğa götürüyorum.” E10

DEĞERLENDİRME

Saha çalışmamız sonucunda, anadilinde eğitim hakları bakımından özetle şu sonuçlara ulaştık: Diyarbakır'da,

- Kürtçe eğitim veren okullar ve ilgili yasal düzenleme, yeterince bilinmiyor.
- Kürtçe eğitim, yasal olarak özel okullar tarafından verilebildiği için bu haktan sadece belirli gelir sınıfından çocuklar yararlanabiliyor; yasa, yoksul çocukları dışarıda bırakıyor.
- Kürtçe eğitim veren okulların kapatılması, her ilçede okul olmaması, okulların eğitim verdiği yaş grubunun sınırlı olması, lise ve üniversiteye giriş sınavları; çocukların Kürtçe eğitim kurumlarına gidebilmesinin önünde engel teşkil ediyor.
- Bu okullara devlet tarafından sağlanan bir teşvik olmadığı gibi kurumların kendi kaynakları hizmetin devamı için yeterli olamıyor. Öğretmenlerden

ders materyallerine kadar pek çok konuda kısıtlılık yaşanırken okullar sadece gönüllülerden ve ailelerden destek alabiliyor.

- Anadilinde eğitim talepleri ve çabaları, eğitimcilerin yoğun baskılara maruz kalmasına neden oluyor.
- OHAL, kayyum ve çatışma sürecinin etkileri, Kürtçe eğitim veren okulların kapatılmasına ve fiili olarak eğitime devam edememesine neden olduğu gibi çocukların travmatize olmasına da yol açıyor.
- Anadilinde eğitim almak, çocukların mutlu ve özgüvenli hissetmesini, kendilerini rahat ifade edebilmelerini, kültürleriyle bağ kurabilmelerini ve akademik anlamda daha başarılı olabilmelerini mümkün kılıyor.

Sonuç olarak, 2014 yılında getirilen yasal düzenlemeler, Diyarbakır'da çocukların anadillerinde eğitim haklarına erişmelerini sağlamıyor; devlet, farklı kültür gruplarından çocukların kendi kültürlerinde ve anadillerinde eğitim görme ve bu gruplar tarafından açılan eğitim kurum ve tesislerine erişme hakkı kapsamındaki pozitif yükümlülüğünü ihlal ediyor.

Anadilinde eğitim, Kürtler için vazgeçilmez taleplerin başında gelirken, bu hakka erişebilmek için verilen mücadelenin son 10 yılını ele aldığımızda, Kürt Dili Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Hareketi (Tevgera Ziman û Perwerdehiya Kurdî-TZPKurdî) tarafından çağrısı yapılan, Barış ve Demokrasi Partisince desteklenen 1 haftalık okul boykotları, anadilinde eğitim talebini gündemleştirmek adına öne çıkan örneklerden biri olmuştur⁴⁰.

Çözüm sürecinin devreye girmesiyle, 2013 Eylül ayında "Demokratikleşme Paketi" kapsamında Kürtçe okullara ilişkin ilk açıklama da yapıldı⁴¹. 2014 Mart'ında, özel okullarda Kürtçe eğitim yasalaşmışken aynı yılın Eylül'ünde Kürtçe eğitim vermek üzere açılan okullar mühürlenerek kapatıldı; bununla ilgili olarak dönemin Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bülent Arınç "Bir yerde tuğlalar üst üste konulmuş ve buranın Kürtçe eğitim verilecek bir okul olacağı söyleniyor. Bu propagandaya ve provokasyona dönük bir çalışmadır." diyerek okulların başvuru olmadan yasa dışı şekilde eğitim verdiğini ifade etti⁴². Dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ ise Kürtçe eğitime imkan veren yasanın Türkiye için tarihi bir adım olduğunu, bu sürecin yol kesme, adam kaçıрма, araçları yakma ile provoke edildiğini ileri sürdü⁴³. Kapatılan okulların eğitime devam etme mücadelesi sürerken aralarında çocukların da olduğu pek çok kişi gözaltına alındı ve haklarında soruşturma başlatıldı⁴⁴.

Kürtçe eğitim veren kurumların kapatılması süreci, ilerleyen günlerde de devam etti. Örneğin, Diyarbakır Kayapınar ilçesinde 60 öğrenciye eğitim veren okul, Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü ekiplerince valilik kararı yerine getirildiği söylenerek mühürlendi⁴⁵. Basına yansıyan haberlere göre, 18 Şubat

40- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bdp-okul-boykotuna-destek-verdi-15819704>

41- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/demokratikleşme-paketi-aciklandi/214907>

42- <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/158530-kurtce-okullarin-ucu-de-muhurlendi>

43- <http://www.gazetevatan.com/izin-isteyen-olursa-kurtce-okul-acabilir--678613-gundem/>

44- <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/diyarbakir/ayni-okul-3uncu-kez-muhurlenip-acildi-10386242>

45- <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kurtce-egitim-veren-okul-kapatildi-484977>

2016'da kapatılan okul için 27 Ekim 2015 tarihinde Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından eğitim-öğretim yapılabileceği belirtilmiş ancak eğitim faaliyetleri sürerken izinsiz olması gerekçesiyle okulun kapatılmasına karar verilmişti, bu kapatılma kararına rağmen öğrenciler okul bahçesinde ders başı yapmıştı⁴⁶⁻⁴⁷.

15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrasında ilan edilen OHAL kapsamında çıkarılan KHK'lar⁴⁸ ve 2019 yılında belediyelere atanan kayyumlar da Kürtçe eğitim veren kurumlara yönelik müdahalelerde bulunmuştu⁴⁹.

Medya taramasıyla eriştiğimiz tüm bu bilgiler, saha bulgularımızı destekleyen bir içeriğe sahip. Bununla birlikte, görüşme yaptığımız kişilerin aktarımları, medya taraması ile elde ettiğimiz verilerin bir adım ötesine geçerek, yaşanan hak ihlallerinin çocukların hayatına nasıl olumsuz etki ettiğini de kanıtıyor.

En güncel bilgilere erişebilmek için Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği kapsamında açılacak Kürtçe okullar hakkında yaptığımız bilgi edinme başvurusuna MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü tarafından verilen yanıtlar da saha bulgularımız çerçevesinde bir analize muhtaç⁵⁰:

Bakanlığa bu okullara ayrılan bütçe, sağlanan teşvikler ve tanıtım faaliyetlerine ilişkin sorular yönelttik çünkü masa başı araştırmamızda, anadilinde eğitim hakkına ilişkin devletin aldığı tedbirlere ve bu hakkın hayata geçmesi için gösterdiği çabaya ilişkin somut bir veri bulamadık. Yanıtta, öğrencilere eğitim öğretim desteği dışında Bakanlık bütçesinden özel okullara herhangi bir ödenek ayrılmadığı, bütün masrafların ve finansmanın kurumu açacak kişilerce karşılandığı, mevzuat hükümlerinin ilgililer için duyuru niteliği taşıdığı ve Bakanlıkça sadece iş yeri açma ve çalışma ruhsatı verildiği belirtildi. Bu yanıtlar, saha bulgularımızla birlikte ele alındığında, devletin Kürtçe eğitim kurumu açmayı hukuken mümkün kılmasına rağmen çocukların bu hakka erişmesinin önündeki engelleri kaldıracak tedbirleri almadığını doğruluyor.

Saha çalışmamız sırasında, Kürtçe okulların fiilen eğitim veremeyecek hale geldiğini tespit etmemiz üzerine, hali hazırda Kürtçe eğitim veren ve kapatılan okul sayısını Bakanlığa sorduk. Bakanlıkça verilen yanıt "ilgili mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen bugüne kadar Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde eğitim ve öğretim yapan bir okul bulunmamaktadır." ve "2014 yılından bu yana bahsi geçen kurumlardan açılışı yapılan okul olmadığından kapanan kurum bulunmamaktadır" şeklindeydi. Bu yanıtla, yasal süreçlerin yarattığı engellemelerden bahseden katılımcıların bulguları doğrulanmış oldu. Her ne kadar Bakanlık, Kürtçe eğitim veren bir okulun açılmadığını belirtilmişse de sahada eğitim faaliyetine geçmiş kurumları tespit etmiştik. Bu durum da okulların izin prosedürleri tamamlanamadan açılarak devamında kapandıklarını ya da bu okullara ilişkin kayıtların olmadığını gösteriyor.

46- <https://www.evrensel.net/haber/273833/bahcede-ders-basi>

47- <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/ahme-kurtce-basvuru-1172338/>

48- <https://t24.com.tr/haber/khk-kurtce-dil-ogreten-okullari-ve-dernekleri-vurdu,374790>

49- <https://odatv4.com/cocuklar-kresteyken-bu-yapilir-mi-30051954.html>

50- T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (Cimer)'Ne 19.02.2021 Tarihinde Yapmış Olduğumuz 2100875878 Sayılı Başvurumuza 26.02.2021 Tarihinde Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü Tarafından Verilen Yanıttır.

Önemle hatırlatmak gerekir ki, BM Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye hakkındaki 2012 Sonuç Gözlemlerinde, Türkiye’de azınlık olarak tanınan diller dışındaki dillerde eğitimin olmamasının azınlık olarak tanınmayan ve ana dili Türkçe olmayan çocuklar için eğitimle ilgili dezavantajlara yol açmakta olduğunu belirtmiş ve azınlık çocuklarının eğitime erişimini izleyecek kapsamlı bir sistemi devreye sokmayı tavsiye etmişti. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi de 2016 Sonuç Gözlemlerinde, anadilleri de dahil olmak üzere, Kürt çocuklarının eğitime sınırlı erişimiyle ilgili raporlardan endişe duyduğunu belirterek, Kürt çocuklarının ana dillerinde öğretimi teşvik etmek de dahil olmak üzere okullara erişimini iyileştirmeyi önermişti.

Açıklananlar dikkate alınarak, BMÇHS’nin 29 ve 30. maddelerine konan çekinceler kaldırılmalı, anadilinde eğitim hakkını düzenleyen uluslararası sözleşmelere taraf olunmalı, çocukların anadillerinde eğitim haklarına erişimlerinin sağlanması için Anayasa değişikliği yapılmalı, özel kurumlarda anadilinde eğitim verilebilmesine ilişkin düzenleme genişletilmeli, devletin özel kurumlara vereceği destekler tanımlanmalı, kamusal eğitimde anadilinin kullanılması yasal güvenceye alınmalı.

**Çocukların
Anadilinde
Medya
Ürünlerine
Erişimi**

ÇOCUKLARIN ANADİLİNDE MEDYA ÜRÜNLERİNE ERİŞİMİ

Çocukların anadilleri ile ilgili gereksinimlerinin karşılanmasında, medyanın özel bir önemi bulunuyor. BM Çocuk Hakları Komitesi de 11 Numaralı Genel Yorumunda, yerli çocukların seslerini duyurma hakkını etkin bir şekilde kullanabilmeleri için kendi dillerinde bilgiye erişme gerekliliğini vurguluyor. Bu nedenle, çalışmamız kapsamında, BMÇHS'nin çekinceli 17'nci maddesinin d bendi uyarınca devletin medyaya ilişkin yükümlülüğünün de izlemek istedik.

Çalışmamızda, çocukların anadillerinde televizyon, gazete, dergi, çevrimiçi platformlar, kitaplar, radyo vb. medya ürünlerine erişim hakkına ilişkin sorular yönelttik. Görüştüğümüz çocukların birçoğu okuma yazma seviyesinde Kürtçe bilmediği için Kürtçe kitaplara da ulaşmamıştı. Kürtçe bilen çocuklar ise kitaplara sınırlı erişimleri olduğunu, kitapçılarda Kürtçe kitap bulamadıklarını anlattılar. Çocuklar ancak ailelerinin desteği ile bu kitaplara erişebiliyordu. Kitapları, okumakta zorlandığını söyleyen çocukların yanı sıra kültürlerini yaşatmanın önemli bir aracı olarak gören çocuklar da vardı:

"Dergi olsun, kitap olsun o konularda ablalarım var onların da merakı olduğu için getiriyorlar bazen. Ama Kürtçe bulamadıkları zamanlarda oluyor. Ç3

"Kitaplarım var aslında. Biraz zorlayıcı ama kolay da değil." Ç10

"Kürtçe kitap çok az yani piyasada yok denecek kadar az. Yani Mehmed Uzun'un⁵¹ kitaplarını hemen hemen biliyorum hepsini zaten Mehmed Uzun bizim soydan geliyor mecburen okuduk yani." Ç20

"Hiç görmedim. Ama sanırım bir Kürtçe sözlük vardı gördüm. Bir tek onu biliyorum. Has Kürtler var zaten bence iyi dillerini yaşıyorlar yani." Ç8

Ebeveynler de çocuklardan aldığımız bulguları destekleyerek, evlerinde Kürtçe kitap bulunmadığını söylerken; Kürtçe kitaba ulaşanlar da çocuklarının Kürtçeyi okuma yazma seviyesinde bilmedikleri için bu kitapları okuyamadıklarını anlattılar. Çocuğu Kürtçe eğitim veren okula devam eden bir ebeveyn ise Kürtçe kitaba okul aracılığıyla ulaşabildiğini söyledi:

"Kitap getirdim ama Kürtçe içerikli olduğu için çocuklar okuyamadılar, anlamadılar." E5

"Medya ürünleri olsun televizyon, internet olsun muhatap aldığımız Kürtçedir. Kitaba gelecek olursak çok çok Kürtçe kitap evde vardır desem yalan olur, tabi ki isterdik evde olmasını ama biliyorsunuz ki çok Kürtçe kitaplar bulunmuyor. O sebepten kaynaklı evde yoktur." E12

"Onları zaten okul veriyor, biz alamıyoruz. Kürtçe oldukları için her yerde bulunmaz." E9

51- Modern Kürtçe edebiyatın sembol yazarı.

Görüştüğümüz öğretmenler; Kürtçe kitapların ve diğer yazılı yayınların çok sınırlı kaldığını, çocukların bunlara ulaşma konusunda desteklenmediğini, hâkim dilin Türkçe olması karşısında Kürtçe yayınların çocuğun ilgisini çekmediğini, çocuklarca içselleştirilmediğini, Kürt edebiyatının çocuklara ulaşamamasının kültürel bir kayıp olduğunu anlattılar:

“Çocuklarla buluşturuyoruz ama çok içselleştirmiyorlar. Yüzde doksan hâkim dil Türkçe. Çocuklara cazip gelen bir tarafı yok diye düşünüyorum. Yani müzik açısından var ama çirok, hikâyeye, roman işte pekanok yani böyle eski şavbek usulü insanların sözlü edebiyat alanını bile düşündüğümüzde, bırakın yazılı edebiyatı, çocuklara ulaşan pek bir şey kalmadı eskiden bugüne. O açıdan biraz karamsarım. Çocuklarımızın bu zenginliği her geçen yıl biraz daha yitirdiğini düşünüyorum. Yani içim acıyarak söylüyorum.” Ö3

“Şimdi dijital ortamda ulaşması var ama zorluk yaşıyorlar çünkü yok. Normal kitap dergilerin bulunduğu mağazalarda da ben çok karşılaşmıyorum. Asıl sorulması gereken şey, bu noktada çocuklara destek olunuyor mu? Kitap ya da buna benzer şeylerde olunmuyor, maalesef sıkıntı var yani. Hani bir boyama kitabının Kürtçesi yok ya da işte olanlar bilinmiyor, zorluk var diyebiliriz.” Ö1

“Ürün anlamında çocuklarla alakalı hikaye olsun böyle resmedilmiş küçük hikâyeler, boyama kitapları olsun çok fazla satılmadığını, çok fazla okuyucuyla buluşmadığını biliyorum.” Ö5

“Ebeveynleri de destek verirlerse ulaşabilirler. Yani bu tamamen çocukla ekonomisi ondan sonra çevresi ve ailenin bilinç derecesine bağlı bir şeydir.” Ö6

Çalışmamız kapsamında, çocukların Kürtçe kitaplara erişebilmek için kütüphanelerden ne ölçüde faydalandıklarını da izledik. 20 çocuktan 9'u kütüphanelere dair hiçbir bilgisi olmadığını söylerken, bir kısım çocuk, kayyum atanan belediyelerde ya da Kürtçe eğitim veren okullarda kapatılan kütüphaneler olduğunu ifade etti. Az sayıdaki çocuk da kütüphanelerde sadece birkaç Kürtçe kitaba ulaşabildiğini belirtti:

“Kütüphanelerde hani Kürtçedir saklayalım tarzında bir şeyle karşılaşmadım. Birkaç tane gördüm. Hatta bir tanesi ansiklopedi tarzındaydı çok tuhaf karşılaştım bunu. Çok hoşuma gitti.” Ç5

“Sanmıyorum yani, Türkçe kitabın olduğu bir kütüphane ben Diyarbakır'da nerdeyse çok az gördüm Kürtçe de fazla olduğunu sanmıyorum. Belki bir iki belki o bile yoktur.” Ç13

Yetişkin katılımcılar da çocuklar gibi kütüphanelerde Kürtçe kitap bulunmadığını ifade etti, az sayıdaki katılımcı somut bir yer göstermeden bazı okul ve sivil toplum kuruluşlarında çocukların faydalanabildiği kütüphanelerin olduğunu söyledi:

“Yeni açılan 2, 3 kütüphane var işte kitaba ulaşabiliyorsunuz klasiklere vesaire ama Kürtçe yayın görmedim ben orada.” Ö3

“Büyük çocuğum liseye kütüphaneye gidiyor ama nereye hangisine bilmiyorum.” E3

“Bildiğim kadarıyla kütüphane yok. Bazı çocuk dernekleri falan o tarz yerlerde vardı küçük şeyler ama böyle geniş çaplı herkesin ulaşabileceği bir ortamda bir semtte yoktu yani.” E8

Görüşmelerimizde çocuklar, genel olarak Kürtçe kitaba değil de televizyona yöneldiklerini aktardılar. Çocukların anadilinde medya ürünlerine erişimleri noktasında televizyon kanalları kitaplardan daha çok öne çıktı:

“Bir kanal desem daha doğru olur daha çok onu takip ediyoruz. İsmi söyleyeyim mi? Kayıt olduğu için söylemeyelim sonuçta kanal ismi.” Ç5

“Kürtçe kitap bilmiyorum, yeğenime masallar vardı birkaç tane ondan okudum. Kitap pek fazla yok, haber kanalları çoğunlukla izliyoruz anadilimiz olduğu için.” Ç15

“Televizyon kanalları falan kullananlar var ama kitap dergi fazla rastlamadım.” Ç13

Çocuklar, Kürtçe yayın yapan televizyon kanallarının isimlerini bildiklerini ve evde bunların izlendiğini söylemekle birlikte, Kürtçe bilmeyen çocuklar anlamadıkları için yayınları izlemediklerini ifade ettiler:

“Kürtçe kanallar bazen dinliyoruz, izliyoruz. Haberleri falan pek anlamıyorum. Anlamasam da amcama söylüyorum bana tercüme ediyor az çok.” Ç5

“Fazla anlamadığım için eğlenemiyorum. Annemgil anladıkları için gülüyorlar. Bilmiyorum, arkadaşlarım da izlemiyorlar bence.” Ç16

“Yani Hocam bazen karşıma çıkıyorlar televizyonda falan ben çözmeye çalışıyorum ama pek fazla anlamıyorum ben de.” Ç19

Kürtçe televizyon kanalları içerisinde bulunan TRT Kurdî, sadece 1 çocuk tarafından dile getirildi. Bunun dışında çocuklar genellikle çocuk kanalı olan Zarok TV’den bahsettiler ve televizyondan Kürtçe müzik dinlediklerini söylediler. Ayrıca kanal sayısının az olmasından ve bu kanalların kapatılmasından bahsedip, daha çok Kürtçe yayın yapan kanal istediklerini anlattılar:

“Televizyonun rolü var ama kapatılmış birkaç kanal. Sadece 2, 3 tanesi açık, bazen de hiç açık değil. Çocuklar için Kürtçe kanalı da var o da çok iyi. İzliyordum yani onları.” Ç10

“Tek tük kanallar var zar zor geçiyorlar. Daha çok Kürtçe kanal olmasını isterdim.” Ç15

“Ya program yok televizyonda ama şarkıları, ünlüleri falan takip ediyorum.” Ç20

Yetişkin katılımcılar da Kürtçe yayınlarının içeriğinin yetersiz olduğunu, tüm yaş grubundan çocuklara hitap edemediğini, çocukların ilgisini çekmediğini, çocukların daha çok Kürtçe şarkılarla ilgilendiğini aktardılar:

“Zarok TV ile ilgili sempatisi vardı, izliyor, açıkçası bazı yönleriyle eleştiriyoruz

içeriklerini tabii belli imkânsızlıklardan kaynaklandığını da farkındayız, ekonomik olarak güçlü finans kaynaklarının olmamasının getirdiği eksiklik olduğunu düşünüyoruz. Ama belli yayınları çok severek izleyip takip ediyor, şarkılar kısmıyla çok ilgili. Ben Kürtçe ile ilgili içeriği güçlü her yönüyle kaliteli, olumlu diyebileceğimiz yayınların geride kaldığını düşünüyorum. Özellikle Zazaki için yeterli derecede ürün üretilmiyor, yayınlanıyor.”. E7

“Renklendirme, resimlendirme sıkıntılı, çocukların dünyası hayal gücüne dayandığı için anlatımdan öte renk şekil resim algıları daha yoğun yani görsellik, estetiklik ön plana çıkmıyordu.” E8

“İlgi çok gözlemlemiyorum. Ancak çok sevdiği biri konuşursa merak salıyor ya da sevdiği bir şarkı varsa merak ediyor. Zarok TV var o da çizgi filmleri dublajla yapıyor çocuk anlamıyor. Yani yerelde yapılan şarkılara klipler var. Biraz onları seviyor çocuklar.” Ö1

Çocukların izlemediğini ifade ettiği TRT Kurdî, yetişkinler tarafından da çocuklara hitap etmeyen, içeriği yetersiz bir kanal olarak değerlendirildi.

“TRT ile alakalı kısımda çok fazla çocuklara yönelik bir şey yok, kaliteli şeyler değil.” Ö5

“TRT6 var onu izlemiyorum yani ben istemiyorum, benimsemiyorum. Hep bizden çalışıyorlar. Bana samimi gelmiyor. Gerçekten özverili yapmak için yapmıyorlar. Büyük bir boşluk var.” E5

Televizyondaki çocuklara yönelik yayınların, Kürtçe bilmeyen çocuklar için öğretici bir yanı olabileceği de öğretmenler tarafından ifade edildi:

“Kürtçe çizgi film yayınlayan bir kanal var, benim çocuğum küçük ama onun seviyesinde olmadığı halde kendi diliyle alakalı olduğu için oturup izleyebiliyor, mesela Kürtçede anlamını bilmediği bir sözcükle karşılaşabiliyor, yeni bir şey öğreniyor.” Ö2

“Birçok Kürtçe bilmeyen anne, baba ebeveyn yani çocuklar öğreysin diye özellikle Zarok TV açıyorlar. Konuşmuyorlar ya da konuşamıyorlar işte oradan medet umuyorlar.” SM3

İzleme çalışmamız sırasında çocukların anadillerinde medya ürünlerine erişimleri hakkında daha kapsamlı bilgi sahibi olabilmek için Kürtçe içerik üreten televizyon yayıncısı, yayınevi sahibi, yazar ve tiyatrocu katılımcılar ile de görüştük. Görüşmeler sırasında, üretim bakımından herhangi bir teşvik alınmadığı gibi mali açıdan pek çok zorlukla karşılaşıldığı, bu nedenle sınırlı bir üretimin olabildiği, kişisel çabaların ön planda olduğu, desteğin ailelerden ve gönüllü kişilerden geldiği, çocuklara yönelik Kürtçe yazacak yazarlara da erişimin güç olduğu anlatıldı:

“Bize selam vermeleri konuşmaları diyaloga girmeleri büyük bir teşviktir. Kitap almaları, bu işi devam ettirebileceğimiz kadar bize selam vermeleri bile yeterlidir. Zaten bu materyalleri basarken kendi cebimizden karşılamaya çalışıyoruz. Yani herhangi bir teşvik ailelerin güler yüzü, çocuklarıyla Kürtçe konuşması olur.” SM1

“Kurumsal herhangi bir teşvik almıyoruz. Öz kaynaklarımızla çalışmalarımızı sürdürüyoruz. Bu alanda ilk olunca kişisel destekler çok fazla. Yani bize destek sunan birisi telif istemez, gönüllü olarak bize destek sunan kişiler var. Bu çalışmanın doğruluğuna inanan birçok insan var” SM3

“Ekonomik zorluklar var. Çocuk oyunlarını genelde okullar alır ya da tiyatroyu yapan, okula gider. Çocuk çünkü kendi başına gidemez. Aileleri mesela hafta sonlarında getirir yani bir özgür seçim yoktur o hizmeti birilerinin organize etmesi lazım. Bu desteksiz, zor şartlarda oyun yapmanın maliyeti ve daha büyük meselesi karşılığını bulamaması büyük bir acı.” SM4

“Kitaplarının hazırlanmasından baskıya gönderilmesine maliyeden ambara taşınmasına kadar bütün işlerimizi kendimiz yapmak zorunda kalıyoruz. Yaşadığımız zorlukların başında bunlar bir de resimlendirme anlamında zorluk yaşıyoruz. Bir de çocuklara yönelik Kürtçe yazacak yazar yok. En büyük zorluklardan biri bu” SM2

“Sınırlı basıyorum. 1000 tane basıyorum bin insana ulaşabiliyorum ne kadar komik ama konuştuğumuz zaman 20 milyon, kırk milyon. Gerçeklerimiz 1000 tane.” SM1

İzleme çalışmamız sırasında, anadilinde eğitim, anadilinin öğretilmesi ve anadilinde medya ürünlerine erişim hakları arasında sıkı bir bağ olduğunu tespit ettik. Buna göre, Kürtçe kitap ve diğer yazılı yayınların üretilmesi ile Kürtçenin eğitimde kullanılması birbirini besleyen bir sürece dönüşmüştü. Gerek eğitimciler gerekse yayınevi sahipleri bu durumu kendi pencerelerinden açıkladılar:

“Kürtçenin ders olarak seçilmesi şu anda işlevini yitirmeye doğru gitti. Önceden iyiydi mesela bu derslere giren öğretmenler geliyordu. Benim 40 tane öğrencim var, benim 100 tane öğrencim var bana bir materyal verin, bana bir sözlük ayarlayın diye” SM2

“Kürtçe eğitim olmadığı için hiçbir yayınevi Kürtçe hikâye kitabı çıkartmıyordu. Zamanla bu okullardan sonra Kürtçe hikâye çıkartmadan ziyade artık yayınevleri açıldı. Çünkü artık bir talep vardı. Biz Kürtçe hikaye eksikimiz, dergi eksikimiz var işte kavramlar, renklerle ilgili dergiler gerekli diyerek talep ediyorduk. Sadece çocuk kitapları çıkartan iki tane yayınevi açıldı Diyarbakır’da.” Y2

SON 10 YILDAKİ POLİTİK ATMOSFERİN ÇOCUKLARIN ANADİLİNDE MEDYA ÜRÜNLERİNE ERİŞİMİNE ETKİSİ

Raporumuzun genelinde olduğu gibi bu bölümde de son 10 yıldaki siyasi değişimlerin çocukların anadilinde medya ürünlerine erişme haklarına nasıl yansıdığını ele aldık. Görüşmeler sırasında katılımcılar, OHAL süreci ile başlayan kayyum uygulaması ve Kürtçe eğitim veren okullara yapılan müdahaleler

nedeniyle çocukların bu ürünlere erişimlerinin olumsuz etkilendiğini, kütüphanelerin kapatıldığını, etkinliklerin ve kursların sona erdirildiğini anlattılar:

“Kayyum atandıktan sonra orası kapatıldı sanırım farklı bir kütüphaneye çevrildi. Kürtçe kitaplar artık bulunmuyor. Başka bildiğim bir yer yok. Ç3

“Biz hep şey talebinde bulunduk işte Kürtçe hikaye eksiğimiz var, dergi eksiğimiz var işte kavramlar, renklerle ilgili dergiler talep ediyorduk. Sonra bu yayınevleri açıldı ve biz onlara çıkınca biz çok rahatladık ama işte bu süreç bittikten sonra biz tekrardan böyle bir zorluk yaşamaya başladık. Çünkü okuyamıyorsun, gezdiremiyorsun, yanında bulduramıyorsun fazla, o rahatlık yok yani biz birkaç yıl o rahatlığı yaşadık baya bir ilerledik” Y2

“Kayyumdan sonra çocukların aileleri evlerini bize açtılar. Kurslar evlerde devam etti.” SM5

DEĞERLENDİRME

Saha çalışmamız sonucunda, anadillerinde medya ürünlerine erişme hakkı bakımından özetle şu sonuçlara ulaştık: Diyarbakır'da,

- Çocukların, Kürtçe kitaplara erişimleri oldukça sınırlı. Kitapçılarda Kürtçe kitap bulmakta güçlük çeken çocuklar ancak ailelerinin desteği ile yayınlara erişebiliyor.
- Çocuklar, Kürtçe bilseler de yayınları okurken zorlanabiliyorlar. Çocukların, Kürtçe okuma yazma becerileri yetersiz kalabiliyor.
- Çocuklar, Kürtçe yayınların olduğu kütüphanelere erişemiyor.
- Çocuklar, dil gereksinimleri için kitaptan ziyade televizyonu tercih ediyorlar. Ancak Kürtçe yayın yapan televizyon kanalları, çocuklara özel içerik üretiminde güçlük yaşıyor. TRT Kurdî aracılığıyla yapılan, Kürtçe kamusal yayın çocuklara hitap etmiyor.
- Kürtçe edebiyat, müzik, tiyatro gibi alanlarda üretim yapanlar teşvikle değil, zorlukla karşılaşıyorlar.
- Kürtçe eğitim ile medya ürünlerinin üretilmesi, birbirini destekleyen bir sürece evriliyor. Kürtçe dersler ve okullar daha çok medya ürünü üretilmesini sağlarken, üretilen medya ürünleri derslerin ve okulların materyal ihtiyacını karşılıyor.
- OHAL, kayyum ve çatışma sürecinin etkileri, kapatılan kütüphaneler ve okullar nedeniyle, Kürtçe yayınlara erişimi olumsuz etkiliyor.

Sonuç olarak, Diyarbakır'da çocukların anadillerinde medya ürünlerine erişim hakları ihlal ediliyor. Kitle iletişim araçları, Kürt çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik edilmiyor.

Saha çalışmalarımızın yanı sıra masa başı araştırmamız kapsamında en doğru ve güncel bilgiye sahip olabilmek için ilgili kurumlara, Kürtçe dilindeki

medya ürünleri hakkında, Bilgi Edinme Başvuruları yönelttik. Bu kapsamda Kürtçe dilinde; çocuklar için yapılan çalışmaları, bu çalışmalara ayrılan bütçeyi, yayınlara yapılan teşvikleri, çocuk yayınlarının baskı ve tirajlarını, medya kuruluşlarının sayısını ve yayınların çocuk haklarına ilişkin denetim mekanizmalarını sorduk⁵². Ancak başvurumuza verilen yanıt, yalnızca 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun kapsamında farklı dillerde yayın yapan 32 kuruluşun olduğu bilgisini içererek, diğer sorularımızı cevapsız bıraktı.

Araştırmamız sırasında, RTÜK tarafından ilan edilen 32 kuruluşun 27'sinin Kürtçe yayın yaptığını ancak saha bulgularımızı doğrulayacak şekilde yalnızca 1 televizyon kanalının çocuklara özgü olduğunu tespit ettik⁵³. Bu husus, başlı başına, çocukların daha çok kullandığı kitlesel iletişim aracı olan televizyon yayınlarının, anadili Kürtçe olan çocuk nüfusuna oranla oldukça az olduğunu kanıtlıyor. Bununla birlikte, ilk ve tek özel Kürtçe çocuk kanalı Zarok TV'nin, OHAL sürecinde 29 Eylül 2016'da kapatılıp 18 Kasım 2016'da kanun hükmünde kararname ile tekrar açılması, tam da katılımcılarımızın belirttiği gibi, son yıllardaki antidemokratik uygulamaların çocukların anadilinde medya ürünlerine erişim hakkına yaptığı olumsuz etkinin bir yansıması olarak karşımıza çıkıyor.

Bulgularımızı kanıtlayan bir başka durum, kamu yayıncılığı yapmakla görevli olan TRT Kurdî'nin çocuklar tarafından bilinmemesiydi. 1 Ocak 2009 itibarıyla devlet adına Kürtçe yayına başlayan ve TRT 6 olan ismi 10 Ocak 2015'te TRT Kurdî olarak değiştirilen bu kuruluşta, çocuklara yönelik içerik olmaması ayrıca vurgulanmayı hak ediyor⁵⁴.

Çocuklar için basılan Kürtçe kitaplar ile ilgili yaptığımız araştırmaların, bu yayınların sınırlılığına ilişkin bulgularımızı teyit ettiğini söyleyebilmek mümkün. Buna göre, 2019 ve 2020 yıllarındaki soru önergesi yanıtlarında, Kürtçe basılı kitaplar için verilen bandrol sayısının 2015 yılında 1.057.440 adet iken 2020 yılında 85.400 adet olduğu görülüyor. Bu veri, her ne kadar çocuklara özgü yayınlara ilişkin özel bir bilgiyi içermese de son 5 yılda Kürtçe kitap basımının dramatik bir şekilde azaldığını gösteriyor⁵⁵. Yine verilen yanıtlarda, 32 süreli Kürtçe yayın olduğu, Kürtçe-Türkçe/Türkçe-Kürtçe sözlüklerin ilk ve tek sefer olmak üzere 50.000 adet basıldığı bilgisi yer alıyor⁵⁶. Böylece, Kürtçe dilinde basılı kitlesel iletişim araçları ile anadili Kürtçe olan çocukların sayısı bir arada değerlendirildiğinde, çocukların dil gereksinimlerinin gözetilemediği açıkça ortaya konuyor.

52- CIMER'e 22.02.2021 tarihinde yapmış olduğunuz 2100922929 sayılı başvurumuz 09.03.2021 tarihinde İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı tarafından cevaplandı.

53- <https://www.rtuk.gov.tr/yayin-izni-verilen-kuruluslar/5165/5046/yayin-izni-verilen-kuruluslar.html>

54- <https://trtkurdi.com.tr/>

55- <https://www.tbmm.gov.tr/d27/7/7-29556sgc.pdf>

56- <https://www.tbmm.gov.tr/d27/7/7-12431sgc.pdf>

57- <http://diyarbakir.kutuphane.gov.tr/TR-265543/subelerimiz.html>

Diyarbakır ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı 7 ilçe, 2 çocuk, 1 gezici ve 1 müze kütüphanesinin olduğu ilan edilmişse de⁵⁷ izleme çalışmamızda, katılımcıların, çocukların Kürtçe kitapların bulunduğu kütüphanelere erişimlerinin olmadığını ifade etmeleri önemli bir bulguydu. Medya taraması sonucu edindiğimiz bilgilere göre, Diyarbakır Belediyesi'ne 2016 'da kayyum olarak atanması sonrasında Kayapınar Belediyesi Cegerxwîn Kültür ve Sanat Merkezi Kütüphanesinde bulunan, çocukların da faydalandığı Türkçe ve Kürtçe dillerindeki 10 bini aşkın kitap, zamanla azaltılarak 300'e kadar düşürüldü⁵⁸. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından 2014 yılında Sosyal Hizmetler Dairesi Engelliler Destek Birimi bünyesinde kurulan Sesli Kütüphane, kayyım tarafından kapatıldı ve engelli çocukların anadillerinde yazılmış kaynaklara ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla belediye web sitesine yüklenen sesli kitaplara erişim engeli getirildi⁵⁹.

Tüm bu açıklananlar, çocukların anadillerinde bilgi edinme haklarının gözetilmesi için devlet tarafından teşvik edilmesi gereken mekanizmaların, çeşitli müdahalelerle sınırlandırılıp engellendiğini gösteriyor.

Türkiye, BMÇHS'nin 17'nci maddesine koyduğu çekinceyi kaldırmalı, çocukların anadillerinde medya ürünlerine erişebilmesini anayasal güvence altına almalı, çocuklara yönelik Kürtçe medya ürünlerinin oluşturulması ve çocuklar tarafından erişilebilir olması için özel teşvikler vermeli ve üretilen içeriklerin çocuk haklarına uygunluğunu sağlayan öz denetim mekanizmaları (ombudsmanlık, yayın ilkeleri, çalışma rehberleri vb) oluşturmalı.

58- <https://www.evrensel.net/haber/408449/kutuphanedeki-10-bin-kitap-kayyumdan-sonra-300e-dusuruldu>

59- Diyarbakır Milletvekili Sezgin Tanriku'nun Şubat 2021'de yayınladığı "Millet İradesinin Gaspı, Kayyım Politikası Raporu": <https://bianet.org/bianet/siyaset/240041-kutuphaneler-kapatildi-taziye-evleri-yikildi>

Hak
İhlallerine
Karşı
Anadilinde
Başvuru
Mekanizmaları

HAK İHLALLERİNE KARŞI ANADİLİNDE BAŞVURU MEKANİZMALARI

Türkiye'nin BMÇHS'ye çekince koyduğu 3 madde kapsamında yaptığımız çalışmamızda, çocukların maruz bırakıldıkları hak ihlallerine karşı anadillerinde başvuru ve şikâyet mekanizmalarına erişim hakları önemli bir izleme alanı olarak karşımıza çıktı. BM Çocuk Hakları Komitesi, 11 numaralı genel yorumunda, yerli ve azınlık gruplara mensup çocukların, çocuk istismarı ve çocuk işçiliği gibi risklere karşı daha korumasız olduklarını, adalet sistemine girmelerinin ve özgürlüklerinden alıkonulmalarının orantısız şekilde yüksek olmasının nedeninin de sistematik ayrımcılık olduğunu vurguluyor. Tam da bu nedenle bu çocukların karşı karşıya oldukları risklere özel önem verilmesi ve koruyucu önlemlerin alınması gerekiyor.

Çalışmamız sırasında, Anayasa'da resmi dilin Türkçe olarak tanınması karşısında Sözleşme'nin temel ilkeleri olan çocuğun üstün menfaatinin gözetilmesi, ayrımcılığa maruz bırakılmaması ve katılım haklarını dikkate alarak, çocukların hak ihlalleri yaşadıklarında kendilerini anadillerinde rahatlıkla ve güvenle ifade edebilecekleri mekanizmaların olup olmadığını ve çocukların buralara erişip erişemediklerini izledik.

Görüşmelerimiz sonucunda, çocukların büyük kısmı bir haksızlığa maruz kaldıklarında başvuru yapacakları kurumları bilmediklerini söylediler. Bir kısım çocuk, çocuk polisinden bahsederken, öğretmenlerine ve ailelerine durumu aktarabileceklerini belirten ve çocuk hakları derneklerine vurgu yapan çocuklar da oldu:

"Rehberlik hocaları ya da nasıl desem çocuk haklarını savunan sivil toplum kuruluşları, bir çocuğun hakkı yenildiği zaman insan yerinde duramıyor tabii ki de o konu hakkında yani bilinçlendirmek gerekiyor hem kendini hem de toplumu." Ç3

"Kurumların adını tam olarak bilmiyorum ama böyle bir durum olursa büyük ihtimalle rehber hocama giderim ya da anneme söylerim." Ç4

"Okullar açık olsaydı rehberlik hocamız vardı, ben o durumda olsaydım yani hiç çekinmeden gider ona söylerdim. O da zaten çocuk yetiştirme yurtlarına çocuk hakları yurtlarına falan başvururdu. O zaman ailenin ya da o şiddeti yapan kişinin cezasını almasını sağlardım." Ç10

"Aileme söylerim ya da polislere ya da çocuk hakları derneğine yani öyle." Ç17

Görüşmelerimiz sırasında, hak ihlalleri karşısında yapılacak başvurular için anadilinde hizmet verildiğini söyleyen ya da bunu düşünen hiçbir çocuk olmadı ancak çocuklar bu mekanizmalarda herkesin anlayabileceği dilde konuşulmasını talep etti:

"Ruşça vardır bence İngilizce vardır. Kürtçe, Zazaki artık değer vermiyorlar." Ç8

"Türkçedir ama bence başka diller de olmalı diğer dillere de saygı gösterilmeli" Ç9

"Bana yani ben hangi dille konuşsam, onlar da bana öyle karşılık versin isterim. Mesela biri gidiyor, Kürtçe konuşuyor Kürtçe karşılık vermeleri lazım ya da gidip biri Türkçe konuşuyor Türkçe karşılık vermeleri lazım." Ç13

"Hem Türkçe hem Kürtçe her 2 dilde de olmalı." Ç14

Ebeveynler de çocuklardan aldığımız verileri destekleyen şekilde başvuru mekanizmalarına ilişkin eksikliklerden bahsettiler ve buralarda Kürtçe anadilinde hizmet alınamayacağına dair düşüncelerini aktardılar:

"Ulaşmak isterdim ama hiçbir yere ulaşılmıyor." E1

"Ben hiç gitmedim, yapmadım. Ama herhalde yasaktır. Başıma gelse mecbur Kürtçe konuşurum. Tam Türkçe bilmiyorum. Kürtçe olsaydı güzel olurdu." E3

"Bugün bir hak ihlali olsa, yani resmiyete zaten biz yokuz. Yani, evet, bazı yerlerde diyorlar 'Biz böyle yaptık, böyle yaptık. Kürtçe de bir dildir' ama maalesef öyle bir şey yok. Resmiyette bir şey yapamıyoruz ama bazı dernekler üstünden kendimizi ifade edebiliyoruz." E4

Görüşüğümüz sivil toplum temsilcileri, hak ihlallerine maruz kalan çocukların ve ailelerinin Kürtçe başvuru yapmaya ihtiyaç duyduklarını, bu gereksinimin yasal düzenlemeler ve Kürtçe bilen personel ile giderilebileceğini anlattılar:

"Mahkemeye veya bir kuruma başvurduğu zaman resmi dil Türkçe yapacak bir şey yok. Kürtçeyi Türkçeye tercüme etmemiz gerekiyor yoksa bu dilekçenin kabul edilmesi gibi bir durum söz konusu değil. Bunun bir sürü toplumsal yönünü konuşalım ama devlet kurumunun kapısına gittiğimiz zaman Kürtçe olmaz Türkçe'ye dönmek zorunda. Yine dönüp dolaşıp yasal engele takılıyoruz. İhtiyaca göre Kürtçe olur, Zazaca olur vs. bu dilleri bilen kamu personeli eksikliği söz konusu." STÖ10

"İhlallerle ilgili başvuru formu metni Türkçe. Kişilerin bilgileri Türkçe ama Kürtçe olarak aldığımız çok fazla başvuruda var. Türkçe bilmeyen insanlar kuruma başvuru yapabiliyor, onların başvurusunu Kürtçe alıyoruz." STÖ7

Görüşüğümüz yetişkin katılımcılar, anadilinin hak arama yollarında kullanımında çocuklar bakımından daha olumsuz bir tablo çizdiler; yetişkinlerin yararlanamadığı hakların çocuklar için daha erişilmez olduğunu ifade ettiler:

"Yetişkinlerin bile bazı hak ihlallerinde savunmalarını ana dilde kabul etmediğini bildiğim için çocuklar bakımından çok hayali geliyor yani." Ö1

"Çocuk Müvekkilim Kürtçe savunma yapmak istedi. Yasa başka bir dilde savunma yapmak isterse mahkemenin tercüman bulundurması gerektiğini söylüyor. Anadilde eğitimdeki engel savunma kısmında yok ama ısrarımıza rağmen Kürtçe savunma yapma talebi reddedildi. Türkçe bildiği için Türkçe konuşması gerektiğini, bunun sadece Türkçe bilmeyen insanlar için getirilen bir

düzenleme olduğunu mahkeme başkanı kendince öne sürüyordu. Cezaevine gittiğim zaman bunu çocuğa açıklamakta zorluk çekiyordum. Hani çocuk soruyordu: 'Bununla ilgili kanun maddesi var, yetişkinlerde problem olmuyor, buradaki cezaevinde bağlandıkları zaman Kürtçe ifade verebiliyorlar. Hani biz çocuk olduğumuz için mi izin vermiyor' Bunlara cevap vermekte zorluk çekmişim o zaman. Mahkeme o dönemde savunmasını almadan cezalandırma yoluna gitti. Sonradan hani kararı üst mahkemeden bozulup geri geldi ama o süreçte çocuk tutukluydu, sonradan tahliye edildi." STÖ7

DEĞERLENDİRME

Saha çalışmamız sonucunda, anadilinde başvuru ve şikâyet mekanizmalarına erişim hakkı bakımından özetle şu sonuçlara ulaştık: Diyarbakır'da,

- Çocuklar, bir haksızlığa maruz kaldıklarında nereye başvuracaklarını bilmiyorlar.
- Çocuklar, başvuru ve şikâyet mekanizmalarında çok dillilik talep ediyorlar.
- Çocuklar, anadilinde başvuru ve şikâyet mekanizmalarına erişimde yetişkinlere kıyasla daha dezavantajlı bir konumdalar.

Sonuç olarak, maruz kaldıkları sistematik ayrımcılık nedeniyle adli sisteme girme ihtimali daha yüksek bulunan ve risklere karşı daha korumasız durumda olan çocukların, yaşadıkları hak ihlalleri karşısında kendilerini anadillerinde ifade edebilecekleri başvuru ve şikâyet mekanizmalarına erişim hakları Diyarbakır'da ihlal ediliyor.

Türkiye'de özel ve kamu hukuk uyumsuzluklarında müracaat edilecek adli mercilerin yanı sıra çocukların başvurabileceği farklı mekanizmalar da bulunuyor:

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde, sosyal hizmet desteğine ihtiyaç duyan kesimlere danışmanlık hizmetleri vermek ve bu kişileri faydalanabilecekleri sosyal hizmet kurumları hakkında bilgilendirerek ihtiyaç duydukları hizmet çeşidine ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla kurulan Alo 183 Sosyal Destek Hattı, 7/24 ücretsiz çalışırken Kürtçe dilinde hizmet vermiyor⁶⁰.

İdarenin tüm iş, işlem ve hareketlerinin yasa, adalet ve insan haklarına saygı yönünden uygunluğunu soruşturma, araştırma ve bu konuda önerilerde bulunma görevlerini yerine getirmek amacıyla Kamu Denetçiliği Kurumu bünyesindeki Çocuk Ombudsmanlığı (KDK Çocuk), Kürtçe başvuru almıyor⁶¹.

Dilekçe hakkı ve bilgi edinme hakkının kullanımı için oluşturulan elektronik bir kamu hizmeti aracı olan Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), ayırt etme gücüne sahip 12 yaşını doldurmuş çocukların şikayetlerine açırken, bu mekanizmaya Türkçe dışında bir dilde başvuru imkanı bulunmuyor⁶².

60- <http://www.alo183.gov.tr/>

61- www.kdkcocuk.gov.tr

62- <https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf>

Çocuklar da dâhil olmak üzere, ayrımcılık yasağının ihlal edilmesi nedeniyle mağdur olduğu iddiasını taşıyan tüm gerçek ve tüzel kişiler tarafından başvuru alabilen ve BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol (OPCAT) kapsamında, çocuklar da dâhil olmak üzere, ceza kurumlarındaki mahkûmların başvurularını inceleme yetkisine sahip olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Kürtçe hizmet vermiyor⁶³.

Web sitesinde ilan edildiği üzere, kadınların ve çocukların maruz kaldığı şiddet, taciz gibi kötü eylemleri engellemek adına kullanıcılara sunulmuş resmi bir uygulama olan KADES, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış ve acil durumlarda ilk akla gelebilecek acil müdahale aracı olarak kabul ediliyor. KADES aralarında Rusça ve Fransızca'nın da bulunduğu 6 dilde hizmet vermekteyken Kürtçe dilinde erişime açık değil.

Türkiye, çocukların hak ihlalleri karşısında anadillerinde kendileri ifade edebilecek mekanizmalara erişimlerini sağlamak için BMÇHS'ye koyduğu çekinceleri kaldırmalı, anadilinde başvuru hakkını anayasal güvenceye kavuşturmalı, Alo 183, CİMER, KDK Çocuk, TİHEK ve KADES gibi mekanizmalara Kürtçe erişimi sağlamalı ve Kürtçe konuşulan illerdeki adli-idari mercilerde görev yapan kamu personelinin çocukların dil gereksinimlerine duyarlı olacak şekilde seçip görevlendirmeli.

63- <https://www.tih.gov.tr/>

**Engellilik,
Yoksulluk,
Cinsiyet Gibi
Farklılıkların
Anadili
Haklarına
Yansımaları**

ENGELLİLİK, YOKSULLUK, CİNSİYET GİBİ FARKLILIKLARIN ANADİLİ HAKLARINA YANSIMASI

Ayrımcılık yasağı kapsamında, anadili hakları bakımından farklı özelliklere sahip çocukların anadili haklarına erişimlerini de izleme çalışmamıza dahil ettik. Bu konuda sorduğumuz sorulara verilen yanıtlarda, engellilik, yoksulluk ve cinsiyet öne çıkan temalar oldu.

20 çocuktan 11'i, çevresinde özel gereksinimi olan bir çocuk olmadığını ifade etti, engelli tanıdıklarının olduğunu söyleyen çocuklar, bu arkadaşlarının Kürtçe bilmediklerini, sadece Türkçe konuştuklarını belirttiler. Çocuklardan aldığımız bu bilgi, engelli çocukların engelli olmayan çocuklara kıyasla kendi kültürlerini yaşama ve kendi dillerini kullanma hakları bakımından daha dezavantajlı bir konumda olabileceğini gösteriyordu:

"Arkadaş ortamında pek öyle biri yok. Sadece okuduğum sınıfta bir arkadaşım vardı. O da yürüme engelliydi. Arkadaşım okulda daha çok Türkçe ile konuşuyordu." Ç3

"Onlar da Türkçe konuşuyorlar, başka dilde konuşanı görmedim." Ç4

Görüşüğümüz sanatçılar, öğretmenler, sivil toplum örgütlerinden temsilciler ve yerel yöneticiler, engelli çocukların anadili hakları bakımından görünmez olduğunu, bu çocuklara götürülen hizmetlerin ailelerinin ve eğitimcilerin çabaları ile gerçekleşebildiğini anlattılar:

"Özel eğitim alması gereken çocuklar daha spesifik bir alan, böyle bir şeyle karşılaşmadık açıkçası." STÖ10

"Yani özellikle böyle bir etkinlik maalesef galiba hiç yapmadık. İzleyici olarak da denk gelmedim. Bir engelli okulu olur, vakfı olur, derneği olur hiç galiba ortaklaşamadık mı? Bu bizim eksikliğimiz olabilir." SM4

"Özel ihtiyaç sahibi çocuklar, bizim eksikliğimiz yani, yoktular. Çocukların yürüttüğümüz çalışmalara çok girememesi, işte ulaşım engeli gibi şeyler bizim için dezavantajlardı." STÖ3

"Gönderilebileceği bir okul, bir rehabilitasyon yok. Aile, 'sizin yanınıza gelsin hani en azından kendi yaşlıları içinde olsun oyunlarını onlarla kursun, evde Kürtçe konuşuluyor, çocuğumu bırakabileceğim oyun oynayacağı kimsem yok' diyor, bu sıkıntıyı çok fazla yaşıyor." Y2

"Okulda engelli indirimini getirmiştik. Amacımız duyarlık oluşturmaktı. Mesela ortopedik fiziksel engelli bir çocuk vardı bizde, konferans salonumuza giriş çıkışta zorluk çekiyordu, rahat edebileceği şekilde merdivenler, korkuluklar falan oluşturduk yani azami duyarlılığı gösterdik. Bunlar da tabii vicdani şeyler yani." O2

Görüşmelerimiz sırasında, çocukların anadili haklarına erişimlerini etkileyen bir başka faktörün yoksulluk olduğunu tespit ettik. Aldığımız yanıtlara göre, maruz

kalınan ayrımcılık ile ekonomik durum arasında bir bağ vardı, ebeveynlerin çocuklarını Kürtçe eğitim veren eğitim kuruluşlara göndermesinin önündeki en büyük zorluk ekonomik sıkıntılardı. Kimi eğitim kuruluşları bu güçlüğü aşmak için burs gibi olanaklar yaratmaya gayret göstermişti:

“Henüz yayınlanmayan bir araştırmamız oldu, orada anadili temelli ayrımcılığa maruz kalıyor musunuz diye sorduk. Kalmadığını söyleyenlerin sosyo-ekonomik durumuna baktığımızda hepsi aslında düşük gelirli, tamamen sınıfsal.” STÖ8

“Vallahi onları şimdi yollamaya karar veremiyorum. Çünkü niye? Şimdi bir nevi ekonomi açısından biraz sıkıntılıym biliyor musun? İşsiz olduğum için bir otobüs parası bir dolmuş parası zaman zaman bulamıyorum.” E4

“Kurum, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için belli bir ücret tabi. Ondan kaynaklı herkes gelemiyor. Sonuçta o çocukların gönderdiği para ile çekip çeviriyorsun her şeyi karşılıyorsun. Yemeyi, içmeyi, ihtiyaçlar, kiralar karşılandığı için herkes gelemiyor.” O1

“Yoksul kesimle ilgili bir kotamız vardı yani. Burslu öğrencilerimiz vardı. Ailenin ekonomik durumu işte kadın çalışıyorsa ya da diyelim ki ailede bir cezaevi ya da işte bir mağduriyet varsa, baba ya da anne yoksa, kiradaysa, göç mağduruysa, sonuçta çatışmalı bir sürece paralel giden bir durumdan bahsediyoruz, bu tür kriterlerden kaynaklı dezavantajlı grupları eğitim sürecine dahil etmek için zaten bizim yönetmelikle belirlenmiş çalışmamız vardı.” Y1

Engellilik, yoksulluk gibi durumları bir arada yaşayarak kesişimsel ayrımcılığa maruz kalan çocukların varlığına vurgu yapan katılımcılar da oldu:

“sosyo ekonomik durumu düşük olan çocuklarla çalıştık, zaten eğer ekonomi yoksa toplumsal anlamda bir sıfır geriden başlıyorsun. Üstüne bir de engelliliğin varsa hayata karşı daha zor başlıyorsun. Benim 7 yaş grubunda fiziks etlere erişimde, çocuklarının cinsiyetinin etki edip etmediğini sorduk. Ebeveynler, cinsiyet farkı gözetmeksizin çocuklarının bu hizmetlerden faydalanmasını istediklerini ifade ettiler. Kimi ebeveynler, kız çocukları bakımından daha olumlu bir yaklaşım sergiledi. Sivil toplum temsilcileri ise hem etkinliklere katılımlarda hem de etkinlik içeriğinde cinsiyet eşitliğine özel önem verdiklerini belirttiler, sanatçılar da benzer şekilde ürettikleri eserlerin içeriğinde eşitlik ve farklılıklara saygı vurgusu yaptıklarını anlattılar:

“Kız çocuklarının boynu büküktür ya en azından onlar görsün. Hani biz kocalarımızın eline bakıyoruz bari onlar bakmasında ezilmesinler, biz eziliyoruz onlar ezilmesin.” E2

“Benim evimde şiddet olmaz. Kadına bir saygı olur, mesela kız çocuğu erkek çocuğu da ayırmam. Benim için aynıdır. Böyle bir şey varsa ikisini de gönderim.” E5

“Cinsiyet temelli farkındalığı artırıcı çalışmalara ve katılımında kadınların, kız çocuklarının oranına dikkat ediyoruz.” STÖ4

“Oyunlarda çocuklara herhangi bir cinsiyetçi davranış ya da cinsiyet ayrımı yapmadan ilerliyoruz.” Y2

“Bu duyarlılığı toplum içerisinde çocuklara aşılacak yani farkındalığı oluşturabilmek için çabalarımız var, ürettiğimiz içerikler de bunlara yer vermeye çalışıyoruz.” SM3

DEĞERLENDİRME

Saha çalışmamız sonucunda, çocukların engellilik, yoksulluk, cinsiyet gibi farklılıkların anadili haklarına yansımaları bakımından özetle şu sonuçlara ulaştık: Diyarbakır’da,

- Çocukların anadili haklarına erişimlerini etkileyen en önemli farklılık, engellilik.
- Yoksulluk, çocukların Kürtçe eğitimden ve etkinliklerden faydalanamamasına yol açıyor.
- Engellilik ve yoksulluğun anadili haklarına erişimde yarattığı dezavantajın giderilmesi için kişisel ve kurumsal çabalar dışında uygulanan bir politika yok.
- Cinsiyet eşitliği vurgusu, çocukların yararlandığı etkinlik ya da yayınlarda yine kişisel ve kurumsal çabalarla öne çıkıyor.

Anayasa’nın 10’uncu maddesi uyarınca eşitlik ilkesinin hayata geçirilebilmesi için anadili haklarının tüm çocuklar bakımından erişilebilir olması gerektiğini vurgulamak istiyoruz. BM, Çocuk Hakları Komitesi’de 11 Numaralı Genel Yorumunda, devletlerin yerli çocukların farklı gereksinimlerini gözetmeleri ve yerli engelli çocukların hakları için özel önlemler almaları gerekliliğinin üzerinde duruyor.

Çalışmamızda yer alan sınırlı sorularla dahi, anadili hakları bakımından engelli çocukların görünmezliğini, yoksul çocukların ise geride kalışlarını tespit edebilmemiz mümkün oldu. Bu nedenle çekinceli BMÇHS maddelerinin engelli ve yoksul çocukların hayatında hangi farklı etkileri doğurduğunu daha detaylı görebilmemiz için, bu konuya yoğunlaşan izleme çalışmalarının yapılmasını öneriyor, bu çocukların gereksinimlerini karşılamak üzere özel önlem alınması yükümlülüğünü hatırlatıyoruz.

Çocuklar
Talep Ediyor
Yetişkinler
Öneriyor

ÇOCUKLAR TALEP EDİYOR & YETİŞKİMLER ÖNERİYOR

Görüşme yaptığımız çocuklara anadili hakları bakımından taleplerinin ne olduğunu sordüğümüzda aldığımız yanıtlarda üç temel konu öne çıktı: Evde anadilinin konuşulması, okulda anadilinin kullanılması ve anadilinde televizyon ve kitapların erişilir olması.

Çocuklar, evde anadilinde konuşulmasını, kendileri ile iletişimde de bu dilin kullanılmasını istediler. Anadilinin anne babalar tarafından öğretilmemesinin daha sonra zor telafi edilebileceğini anlattılar:

“Ben buradan ebeveynlere seslenmek istiyorum. Annelerimiz babalarımız çocuklarıyla kendi dilleriyle, yani öz dilleri ana dili dediğimiz dilde konuşmaları gerekir. Çünkü bir çocuk ev ortamında hangi dili öğrenirse çevresinde o dil ile karşılaşmak ister ve aktif olarak o dili kullanır.” Ç3

“Ebeveynlerimiz ana dilimizi konuşmuyorsa çocuklar nerden konuşsun, nasıl konuşsun, kimle konuşsun ve nerden bilsin yani” Ç13

“Çocuk doğduğundan itibaren anadili neyse onu öğretmesi lazım. Evde ana dilini öğrensen zaten okulda ikinci dil olarak Türkçeyi öğrenebilir, evde anadilini öğrenmese ikinci dil olarak anadili öğrenecek. Bu da anadilini öğrenmiş gibi hissettirmeyecek çocuğa, başka bir dil öğreniyormuş gibi sanacak.” Ç20

Çocukların öne çıkan bir diğer talepleri okullarda Kürtçenin kullanımına ilişkin oldu. Hem Kürtçenin öğretileceği dersler hem de eğitimin Kürtçe olması çocuklar tarafından talep edildi:

“Kurs açılabilir veya okullarda en azından 1, 2 ders de olsa göstersizler Kürtçeyi. Ç8

“Okullarda seçmeli derslerde, bir ders bir ders bile Kürtçe eklenirse Hocam çok iyi olur. Yani çok istiyoruz. Hocam eklenirse yani Kürtçe öğrenirler kolay yani keşke bir seçmeli dersimiz Kürtçe olsaydı” Ç14

“Benim en büyük isteğim bu yani. Okulda Kürtçe eğitimi görmek. Ç20

Çocuklar Kürtçe medya ürünlerinin sayısının artırılmasını istediler. Kürtçe televizyon, kitap ve dergilerin yaygınlaşması ve erişilebilir olması bu anlamda vurgulandı:

“Benim dememle bu iş olmaz ama yani ne olabilir? Daha çok Kürtçe kanal, televizyon kanalı falan olmasını daha çok Kürtçe kitap dergi olması ya da okullarda Kürtçe dersinin verilmesini isterim” Ç13

“Televizyon kanalları. Çünkü çocuklar pandemide derslere giremiyoruz. En çok televizyonlarda zaman geçirmek için belki televizyonda böyle göze çarpılan bir şey yapılırsa belki Kürtçe öğrenilebilir.” Ç17

“Okul, televizyon olsun, kitaplar olsun çoğalmasını isterdim, öğretilmesini isterdim.” Ç15

Görüştüğümüz ebeveynler, anadilinin kullanımı ile çocukların kendilerine yükledikleri sorumlulukları kabul etmekle birlikte tek başına evde anadili kullanımının yeterli olmayacağını, bu konuda yapabileceklerinin sınırlı

olduğunu anlattılar. Ebeveynlerin çocukların anadili haklarına ilişkin önerileri de eğitimde Kürtçenin kullanılması üzerine yoğunlaştı.

“Gerçekten anadilin güneş, toprak, su gibi evrensel bir hak olduğuna inanıyorum. Ben üstüme düşeni yapmaya çalışıyorum ama bu yetmiyor. Gerçekten bunun farklı yol yöntemleri geliştirilmeli.” E8

“Çocuklar arkadaşlarına bakıyorlar öğretmenlerine bakıyorlar hepsi Türkçe konuşuyorlar. E eve geldiklerinde ben Kürtçe konuşuyorum, ne kadar verimli olabilirim ki. Onlar daha ağır basıyor ama okulda konuşulsa daha farklı olacak. Bu güzel bir şey olurdu ama maalesef ki böyle bir şey mümkün olmuyor. Yapamıyorum. Hiçbir şey yapamıyoruz. Sadece uzaktan seyrediyoruz o kadar.” E1

“Tek hayalim dilimin var olması çünkü Zazaca bitmek üzeredir. Ben dil mücadelesi vermeye devam edeceğim. Benim ölmemem lazım. Nasıl o Lice'deki okul kepeçlerle yıkıldı ya. Yine o kepeçlerle gelip yapılınsın.” E10

Çocuklar ve ebeveynlerin anadili haklarına ilişkin talep ve önerilerinin yanı sıra sivil toplum örgütü temsilcilerine, yerel yöneticilere ve eğitimcilere de anadili hakları bakımından yapılması gerekenleri sorduk. Yetişkin katılımcılar, yasal düzenlemelere vurgu yaparak öncelikle bu engellerin ortadan kaldırılmasını talep ettiler. Anne babaların anadili bakımından çocukları desteklemeleri gerektiği ve eğitimde Kürtçenin kullanılması önerileri de çocukların ve ebeveynlerden aldığımız geri bildirimler ile uyumluydu:

“Deminden beri sorduğunuz sorularda hiçbir şey yapmadığımızı yerimizde sayıkladığımızı anladık. En büyük engelin yani 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları gününde her zaman dile getirdiğimiz vazgeçilmez cümle olan BMÇHS'deki çekince konulan 17, 29, 30'uncu maddelerinin kaldırılması gerekiyor. Köklü bir çözüm için bunların kaldırılmalı, Anayasa'da değişiklik yapılmalı” STÖ11

“Anadil çocukların ailede başlaması sonra bu ana sınıfında, ilkokulda seçmeli ders olsa dahi birer saat ikişer saat hayatın her döneminde olması gerektiğini düşünüyorum.” Ö2

“Maalesef ikinci kuşak olan anne ve babalardan çocuklara Kürtçe aktarılmıyor artık. Gençler daha çok kendileri öğrenmek için çaba sarf edebiliyorlar. Dolayısıyla ebeveynlerin bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi önemli. STÖ8

“Eğitimlerin resmi şekilde verilmesi gerekiyor yoksa dil kaybolacak. Bu adaletli bir durum değil. Yalnızca seçmeli Kürtçe dersi ile olacak bir şey değil bu. Zazaki ile ilgili seçmeli dersi de söylemek mümkün değil, gittikçe toplumdan kaybolmak üzere ve bu çok büyük bir tehlike. Bu konuda çok endişeliyim. Yani Türkiye AB topluluğunda olmak istiyorsa tüm dillerin önünü açmalı, eğitimlerin anadilinde verilmesine izin vermeli.” Y3

DEĞERLENDİRME

Saha çalışmamız sonucunda, anadili hakları bakımından çocukların talepleri ile yetişkinlerin önerileri bakımından özetle şu sonuçlara ulaştık: Diyarbakır'da,

- Çocuklar, anadillerini evde öğrenmek, anne babaları ile anadillerinde konuşmak istiyorlar.
- Çocuklar, eğitimde Kürtçe dilinin kullanılmasını talep ediyorlar.
- Çocuklar, anadillerinde kitap, televizyon gibi kitlesel bilgi kaynakların çoğalmasını ve bu kaynaklara erişmeyi diliyorlar.
- Ebeveynler, çocukları ile Kürtçe konuşmanın anadili hakları bakımından yetersiz olduğunu söylüyor; çocukların toplum içinde de desteklenmelerini istiyor, eğitimde anadilin kullanılmasını öneriyorlar.
- Çocuklarla çalışan yetişkinler, anadili hakları bakımından yasal engellerin kaldırılmasının, anne babaların anadili kullanımı bakımından güçlendirilmesinin, eğitimde anadilin kullanılmasının gerekliliğini savunuyorlar.

İzleme çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz hak ihlalleri ile çocukların anadili haklarına ilişkin taleplerinin birbiriyle uyumlu olması elbette tesadüf değil. Çocukların anadilleri ile ilişkilerine tanıklık eden ebeveynlerin ve diğer yetişkin katılımcıların tespit ve önerileri de yapılması gerekenleri net bir şekilde ortaya koyuyor.

Öneriler

ÖNERİLER

Biz de raporumuzu sonlandırırken önerilerimizi sıralıyor, karar vericilerin çalışmamızın bütününde yer alan hak ihlallerini dikkate alarak bu önerileri hızlıca hayata geçirmesini diliyoruz:

- Başta BMÇHS'nin 17., 29., ve 30., maddelerine konulanlar olmak üzere uluslararası sözleşmelere konulan anadili haklarına ilişkin çekinceler kaldırılmalı.
- Anayasa değişikliği yapılarak Kürtçe'nin kamusal hayatta kullanımı ile ilgili engeller kaldırılmalı.
- Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme başta olmak üzere anadili haklarını kapsayan uluslararası sözleşmelere taraf olunmalı.
- Çocukların anadili haklarına erişmesi bakımından ebeveynler desteklenmeli.
- Kürtçe, okullarda öğretilmeli. Yaşayan Diller ve Lehçeler Dersinin içeriği ve bu ders için kullanılan materyaller geliştirilmeli, dersin seçilmesinin önündeki engeller kaldırılmalı, ders için öğretmen ataması yapılmalı.
- Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Kürtçe bilen çift dilli öğretmenler görevlendirilmeli.
- Kürtçe eğitim veren özel okullar teşvik edilmeli.
- Kürtçe'yi de içerecek şekilde çokdilli kamusal eğitim verilmeli.
- Kürtçe medya ürünlerinin üretimi ve yaygınlaştırılması teşvik edilmeli.
- Çocuklara özgü bir içerikle, televizyonda kamusal yayıncılık yapılmalı.
- Çocukların hak ihlalleri karşısında ulaşabilecekleri başvuru ve şikâyet mekanizmaları, Kürtçe erişime açılmalı, adli ve idari mercilerde çiftdilli personel istihdam edilmeli.
- Engelli çocukların anadili haklarına ilişkin özel önlemler alınmalı.
- Yoksul çocuklar, anadili haklarına erişimleri için desteklenmeli.
- Anadili Kürtçe olan çocuklara yönelik ayrımcılık ile etkili bir şekilde mücadele edilmeli.
- Anadili hakları, çocuk hakları bağlamında ele alınarak ulusal ve yerel düzeyde politik süreçlerden bağımsız değerlendirilmeli; yerel yönetimlerin çocuk odaklı çalışmaları güçlendirilmeli.

- Anadili haklarına ilişkin strateji ve politikaların geliştirilebilmesi ve bunların etkilerinin değerlendirilebilmesi için anadili kullanımına yönelik ayrıştırmış veri toplanmalı.
- İlgili kurumların bütçelerinde, anadili haklarının uygulanmasına yönelik kalemler ayrılmalı ve bunlar kamuoyu ile paylaşılmalı.
- BM Çocuk Hakları Komitesi'nin sonuç gözlemleri dikkate alınarak ülke raporlarında Komite'nin istediği bilgiler açıklanmalı, raporlar ve sonuç gözlemleri Kürtçeye çevrilerek yaygınlaştırılmalı.
- Temsilcilerden ve çocuklardan oluşan bir danışma kurulu kurulmalı, bu raporda yer alan öneriler de dahil olmak üzere anadili hakları bakımından alınacak tüm kararlarda ve yapılacak uygulamalarda çocukların görüşlerine başvurulmalı.

Sonuç

SONUÇ

Diyarbakır'da yaşayan çocukların anadili haklarına erişimlerini izlediğimiz bu çalışma ile hak ihlallerini görünür kılmayı ve çocukların görüşleri temelinde öneri geliştirmeyi amaçlamıştık. Çalışmamızı sonlandırdığımızda, çocukların kendi kültürlerini yaşatma; anadillerini kullanma ve öğrenme; anadillerinde eğitim görme, medya ürünlerine ulaşma ile başvuru ve şikayet mekanizmalarına erişme haklarından yoksun olduklarını tespit ettik. Engelli ve yoksul çocukların, sayılan bu haklara sahip olma bakımından diğer çocuklara kıyasla çok daha dezavantajlı bir konumda olduğunu belirledik.

Çalışmamızın bir diğer amacı da BMÇHS'nin anadili haklarını içeren 3 maddesine konan çekincelerin çocukların hayatına nasıl yansıtıldığını görmek ve Türkiye'nin Sözleşmeden kaynaklanan sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiğini değerlendirebilmektir. Bu kapsamda, Türkiye'nin 4. ve 5. Periyodik Raporu incelediğimizde, BM Çocuk Hakları Komitesine çocukların kendi kültürlerini geliştirme ve dillerini kullanma hakkına ilişkin alınan özel önlemler konusunda ayrıntılı bilgi verilmediğini⁶⁴, periyodik raporların düzenli ve zamanında hazırlanmadığını⁶⁵ ve raporun içeriğinde konuya ilişkin genel bilgilerin aktarılması ile yetinildiğini gördük. Saha araştırmamızda görüştüğümüz sivil toplum temsilcileri de bu zamana kadar anadili hakları ile ilgili görüşlerinin sorulmadığını ifade ettiler. Son olarak, periyodik raporların ve Komite'nin sonuç gözlemlerinin, AÇSHB'nin resmî web sitesi üzerinden erişime açık olmakla birlikte sadece Türkçe yayınlandığını⁶⁶ Kürtçe çevirisinin yapılmadığını⁶⁷ tespit ettik. İzleme raporumuzla ortaya koyduğumuz sonuç ve önerilerin, Türkiye'nin Sözleşmesel yükümlülüklerine ilişkin bu genel tutumu ile değerlendirildiğinde, özel bir önem ifade ettiğini söyleyebilmek de böylece mümkün oldu.

Çocuk Hakları Komitesi, BMÇHS'ye sunulan rapordan hareketle, birçok taraf devletin, azınlık ve yerli çocukların haklarını gözetme ve gelişimlerini destekleme yükümlülüğüne yeterince önem vermediklerini belirtiyor. Oysa, azınlık ve yerli gruplardan çocukların BMÇHS'deki haklardan diğer çocuklarla eşit düzeyde yararlanmalarını sağlamak ve ayrımcılığa neden olan şartları ortadan kaldırmak amacıyla devletlerin pozitif önlemler alması gerekiyor.

64- Raporun 211-214 maddeleri arasında "Azınlık Gruplarından ve Yerli Gruplardan Gelen Çocukların Kültürel Hakları" bakımından Anayasa'nın 10'uncu maddesine ve 1923 Lozan Barış Antlaşmasına yapılan atıfla etnik kökene dayalı hiçbir istatistik tutulmadığı ve analiz yapılmadığı ifadesi ile yetiniliyor.

65- Taraf ülkeler raporlarını 5 yılda bir sunmakla yükümlüken Türkiye ilk ülke raporunu 1999, ikinci ve üçüncü birleştirilmiş raporunu 2012'de sundu. Mayıs 2017'de sunulması gereken rapor ise dördüncü ve beşinci birleştirilmiş rapor olarak 29 Mart 2019 tarihinde BM Çocuk Hakları Komitesi'ne iletildi.

66- <https://ailevecalisma.gov.tr/chgm/sayfalar/cocuk-haklari-sozlesmesi-ulke-raporlari/>

67- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı'na göre bu husus 30'uncu maddenin uygulanmasına ilişkin özel koşullardan sayılıyor. Bakınız: s.469.

68- Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları, Genel Yorum No:11 (2009).

Çocukları etkileyen yasalar, politikalar ve programlar konusunda, ilgili topluluğa danışılması ve çocukların sürece katılmaları için etkili fırsatlar sunulması önem arz ediyor⁶⁸.

Acaba çocukların yönettiği bir dünyada anadili hakları nasıl olurdu? İzleme raporumuzu tamamlarken bu sorunun peşine düşüyoruz. Devletlerin ve yetişkinlerin, çocuklarla ilgili bir karar verirken yapmaları gerekeni yapıyor ve kulağımızı çocuklara veriyoruz:

Çocuklar Yönetici Olsa...

ÇOCUKLAR YÖNETİCİ OLSA...

- » «Kürtçeye özgü bir okul açardım, Kürtçenin yaygınlaşmasını isterdim.” Ç1
- » «Toplumun içinde herkesin kendi diliyle konuşması ile ilgili alanlar açardım” Ç2
- » «Ben eğer bir devlet yöneticisi olsaydım ülkemde yaşayan Çerkez olsun, Arap olsun, Kürt olsun, Suni olsun, Hristiyan olsun hangi ırk olursa olsun o ırklara kendi dillerini konuşmaları özgürlüğü verirdim. Ve o her bayrağı kendi ülkemın bayrağı olarak tanıttırdım. Kaç çeşit insan varsa farklı farklı okullar kurardım. Aynı zamanda toplumların kendi dillerini daha iyi akademik şekilde konuşabilmeleri, daha iyi anlayabilmeleri, daha çok bilinçlenmeleri için kurslar kurardım. Dernekler kurardım işte bilinçlendirmek için elimden geleni yapardım yani.” Ç3
- » «Böyle tiyatrolar yapardım. Tiyatrolarda Kürtçeyi öğretmek istiyorsam Kürtçe, Türkçe öğretmek istiyorsam Türkçe konuştururdum. Çocuklara da böyle ellerine bir kitap gibi bir şey verirdim, bu kelimeler de orada yazardı. Yani mesela diyelim o adam diyor ki, ‘Nasılsın, iyi misin?’ Orada da yazsın işte ‘Çer Diki, başı’ falan filan, öyle.” Ç4
- » «Haaa eğer bir devlet yöneticisi olsaydım mesela, örneğin kendi babaannemden bahsedeyim, o Türkçe bilmiyor. Kürtçe konuşuyor ama bir hastaneye ya da bir sosyal yardımlaşmaya başka bir derneğe ya da başka bir yere gittiğinde herhangi bir kurumdan yararlanmak istediğinde yararlanamıyor, direkt kendisi iletişime geçemiyor. Çünkü kendisi Kürtçe biliyor. Onun için orada birkaç kişiye ya da ne bileyim birkaç memur Kürtçe bilseydi ve sadece Kürtçe konuşan insanlarla iletişime geçseydi belki daha güzel olabilir.” Ç5
- » «Ben okullarda öne sürerdim Kürtçeyi. Televizyon kanallarında da öne çıkartırdım alt yazı olarak. Onun dışında yazılı kaynaklarda da kullanırdım Kürtçeyi” Ç6
- » «Tüm okullarda Kürtçe dersini verirdim. Ç7
- » «Ağır olan bir dersi kıstırdım ve mesela şey haftada 12 ders diyelim matematik var onu 10 derse düşürdüm, 2 ders de Kürtçe koyardım, daha rahat olurdu.” Ç8

- » «Okullarda ders verdirirdim aslında, nasıl Almanca dersi, İngilizce dersi varsa Kürtçe dersini de verdirirdim.” Ç9
- » «Kanalları tekrar açardım. Bir sürü kanal açardım. Kürtçemiz güzel diye bir kanal açardım. Orada da kaç kişi yönetirdim işte hani bunu daha güzel yaygınlaştırsınlar diye, Türkçe için de yapabiliydim aslında. Ama zaten Türkçe için birçok kanal var. Kürtçe eğer o kanalım güzel eğer olduysa bir kanal daha açarım. Bu sefer de bu müzik olsun isterdim. Kürtçe müzikler de çok güzel zaten bence Diyarbakır'ı anlatmaya gerek yok çoğunluk Kürtçe. Gider kendim anlatırdım kimseden korkmam gider kendim de anlatırdım.” Ç10
- » «İlk şey yapardım, dalga geçilmesini yasaklardım. Sonra başka bütün dillerin konuşulmasına izin verirdim.” Ç11
- » «Herkes tavsiye sunardım, öğrenmeyle ilgili her şeyi yapardım. Yani elimden gelen baya bir mesela her semtte böyle 2, 3 tane kurs yapardım. Sonra mesela her ailede isteyen birine zorunlu olarak Kürtçe öğretirdim ama Kürtçeyi detaylı olarak öğretmesini isterdim ama Kürtçe tek değil yani farklı diller de bence öğrenmeli.” Ç12
- » «İki demeyeyim ne kadar dil varsa yani kadar kişi yaşıyorsa o kadar dilde olmasını isterdim. Yani herkesin konuştuğu dilin kullanılmasını isterdim. İşte öyle Türkçe Kürtçe ya da diğer dillerin gazetelerini falan çıkartırdım, çevirirdim dillerine çevirtirdim, yapardım yani.” Ç13
- » «İnsanları teşvik ederdim, böyle güzel bir etkinlikler hazırlardım, kurslar açardım. Bir de tiyatrodan böyle bir güzel anlatımlar çalıştırırdım, böyle kitaplar falan dağıtırdım yani.” Ç14
- » «Bütün dilleri serbest ederdim. Herkesin kendi dilini özgürce kullanmasını isterdim, hangi dili kullanmak istiyorsan kullanabilirsin” Ç15
- » «Kürtçe dili okullarda seçmeli ders olarak koyardım.” Ç16
- » «İlk önce çocuk hakları için bir dernek çünkü çocukların hakları ihlal edilmemeli o yüzden ona göre çalışmalar ve çocuklar için burslar yapılması lazım.” Ç17
- » «Herkesin Türkçe konuşması için uyarırdım.” Ç18
- » «Bütün çocukların anadilini öğrenmelerine katkı sağlardım.” Ç19
- » «Ben şimdi size Kanada üzerinden örnek vereyim. Orada Fransız nüfusu kendi anadilleriyle mutlu şekilde yaşıyorlar. Böyle bir sistem yapabiliydim.” Ç20

**EK:
DİYARBAKIR'DA
ÇOCUKLARIN
ANADİLİ
HAKLARININ
İZLENMESİ
RAPORU
GÖSTERGE SETİ**

**GÖÇ İNSANI
YARDIM VAKFI
DİYARBAKIR'DA
ÇOCUKLARIN
ANADİLİ
HAKLARININ
İZLENMESİ
GÖSTERGELERİ**

GÖÇ VE İNSANİ YARDIM VAKFI DİYARBAKIR'DA ÇOCUKLARIN ANADİLİ HAKLARININ İZLENMESİ GÖSTERGELERİ

Bu gösterge seti çocukların anadili hakkına ilişkin uluslararası standart ve normlar temel alınarak hazırlanmıştır. Bu norm ve standartların dayanakları uluslararası insan hakları sözleşmeleridir. Gösterge setinin hazırlanmasında kaynak olarak kullanılan uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve insan hakları mekanizmaları tarafından hazırlanan belgeler şöyledir: BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM Irk Ayrımcılığının Her Biçimine Son Verilmesi Uluslararası Sözleşmesi, BM Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, UNESCO Eğitimde Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Bağımsız Ülkelerdeki Yerli Ve Kabile Halklarıyla İlgili 169 Sayılı Sözleşmesi, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin 11 No'lu Genel Yorumu, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin 2012 Türkiye Sonuç Gözlem Raporu, BM Yerli Halklar Hakları Bildirisi, BM Irk Ayrımcılığının Her Türü Biçimine Son Verilmesi Komitesi'nin 23. Nolu Genel Tavsiyesi, BM Azınlık Sorunları Özel Raportörü tarafından hazırlanan Dilsel Azınlıkların Dil Hakları Pratik Uygulama Rehberidir.

YAPISAL GÖSTERGE -1

TANIM:	Alt Göstergeler:	Veri Toplama Yöntemi
Kendi kültürünü yaşama ve anadilini kullanma hakkı güvence altına alınmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> Bu konudaki uluslararası sözleşmelerin tamamına taraf olunmuştur. (BM ÇHS, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması sözleşmesi, UNESCO Eğitimde Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, Medeni ve Kişisel Haklar Sözleşmesi, Ekonomik , Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Azınlık Hakları Çerçeve Sözleşmesi) Ulusal mevzuatın uluslararası standartlara uyumu gerçekleştirilmiştir. BM ÇHS'deki çekinceler kaldırılmıştır. Kanun/yönetmelik/yönerge/ standart vb ve/veya ulusal/yerel eylem planı / stratejik plan vb'de bu hakkın tanımlanmıştır. Kanun/yönetmelik/yönerge/ standart vb ve/veya ulusal/yerel eylem planı / stratejik plan vb'de bu hakkın tanıtım ve farkındalık çalışmaları öngörülmektedir. -Kanun/yönetmelik/yönerge/ standart vb ve/veya ulusal/yerel eylem planı / stratejik plan vb'de sivil toplum, özel sektör gibi tarafları bu hakka saygılı olmasını ön görmektedir.	<ul style="list-style-type: none"> Masa Başı Araştırması Mevzuat ve Politika Belgesi Analizi Anahtar Kişiler ve Uzmanlar ile Görüşme

YAPISAL GÖSTERGE -2

TANIM:	Alt Göstergeler	Veri Toplama Yöntemi
Farklı kültür gruplarının kendi eğitim kurum ve tesislerini kurma hakkı güvence altına alınmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> Kanun/yönetmelik/yönerge/ standart vb ve/veya ulusal/yerel eylem planı / stratejik plan vb'de bu hak tanımlanmıştır. Dokümanlarda bu tür eğitim kurumlarının ve tesislerinin kurulmasını teşvik edici özel kurallar vb. bulunmaktadır. Dokümanlarda bu tür eğitim kurumu ve tesislerinin kurma hakkının bilinirliği ve tanıtım çalışmaları öngörülmektedir.	<ul style="list-style-type: none"> Masa Başı Araştırması Mevzuat ve Politika Belgesi Analizi Anahtar Kişiler ve Uzmanlar ile Görüşme

YAPISAL GÖSTERGELER -3

TANIM	Alt Göstergeler	Veri Toplama Yöntemi
Çocukların ana dillerinde medya ürünlerine (tv, gazete, dergi, çevrimiçi platformlar, kitaplar, radyo vb) erişim hakkı güvenceye alınmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> Kanun/yönetmelik/yönerge/ standart vb ve/veya ulusal/yerel eylem planı / stratejik plan vb'de bu hak tanımlanmıştır. Dokümanlarda bu medya ürünlerinin oluşturulmasına dair teşvik edici özel kurallar vb. bulunmaktadır. Dokümanlarda bu tür medya ürünlerine erişim hakkının bilinirliği ve tanıtım çalışmaları öngörülmektedir.	<ul style="list-style-type: none"> Mevzuat ve Politika Belgesi Analizi Anahtar Kişiler ve Uzmanlar ile Görüşme

YAPISAL GÖSTERGELER - 4

TANIM:	Alt Göstergeler	Veri Toplama Yöntemi
Çocukların maruz kaldıkları hak ihallerine ilişkin anadillerinde başvuru ve şikayet mekanizmalarına erişim hakları güvence altına alınmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> Kanun/yönetmelik/yönerge/ standart vb ve/veya ulusal/yerel eylem planı / stratejik plan vb'de bu hak tanımlanmıştır. Dokümanlarda anadilde başvuru ve şikayet mekanizmasına erişim hakkının bilinirliği ve tanıtım çalışmaları öngörülmektedir.	<ul style="list-style-type: none"> Masa Başı Araştırması Mevzuat ve Politika Belgesi Analizi Anahtar Kişiler ve Uzmanlar ile Görüşme

SÜREÇ GÖSTERGELERİ -1

TANIM: Farklı kültür gruplarından çocukların kendi kültürlerinde ve anadilinde kurulmuş olan eğitim kurum ve tesislerine, faaliyetlerine erişim hakkı sağlanmaktadır.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> • Eğitim kurum ve tesis sayısı • Eğitim kurum ve tesisleri ebeveynler ve çocuklar tarafından bilinmektedir. • Eğitim kurum ve tesisleri için özel mali teşviklere tüm gruplar erişebilmektedir. • Eğitim kurum ve tesisleri çocuklar için fiziksel olarak erişilebilirdir. • Eğitim kurum ve tesisleri düşük gelirli ailelerin çocukları için de erişilebilirdir. • Ebeveynler eğitim kurum ve tesislerinde dolayı eğitim maliyetleri için katkı alabilmektedir. • Eğitim kurum ve tesislerine kız çocuklarının devamı için teşvik edici uygulamalar vardır. • Eğitim kurum ve tesisleri kendi müfredatını oluşturabilmektedir. • Eğitim kurum ve tesislerinde görev yapacak eğitimi ve yöneticiler anadilde eğitim alma hakkına ilişkin hizmet içi eğitim almaktadır. 	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> • Ebeveynler ile görüşme • Okul kurucuları ile görüşme • Çocuklar ile görüşme • Bütçe belgeleri incelemeleri • Müfredat araştırması • Yerel Yöneticilerle görüşme • Sivil toplum temsilcileri ile görüşme
---	---	---

SÜREÇ GÖSTERGELERİ -2

TANIM: Çocukların ana dillerinde eğitim alma hakkı sağlanmaktadır.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> • -Anadilde eğitim veren okul sayısı • -Anadilde eğitimin prosedürleri ebeveynler ve çocuklar tarafından bilinmektedir. • -Anadilde eğitimi sağlayacak yöntemler çocuk haklarına saygıyı gözetmektedir. • -Anadilde eğitimi gerçekleştirecek eğitimi ve yöneticilere çocuk haklarına saygılı eğitim içeriğine ilişkin hizmet içi eğitimlerle güçlendirilmesi sağlanmaktadır. 	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> • Ebeveynler ile görüşme • Eğitimciler ile görüşme • Çocuklar ile görüşme • Bütçe belgeleri incelemeleri • Müfredat araştırması
--	--	---

SÜREÇ GÖSTERGELERİ -3

TANIM: Çocukların ana dillerinde medya ürünlerine (tv, gazete, dergi, çevrimiçi platformlar, kitaplar, radyo vb) erişim hakkı sağlanmaktadır.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> • -Farklı kültürlere ait medya ürünlerinin sayısı • -Medya ürünleri ebeveynler ve çocuklar tarafından bilinmektedir. • -Anadilde medya ürünleri üreten kurumların mali olarak desteklenmesi sağlanmaktadır. • -Medya ürünleri oluşturulması için özel teşviklere tüm gruplar erişebilmektedir. • -Medya ürünleri düşük gelirli ailelerin çocukları için de erişilebilirdir. • -Medya kurumlarında üretilen içeriklerin çocuk haklarına uygunluğunu sağlayan öz denetim mekanizmaları (ombudsmanlık, yayın ilkeleri, çalışma rehberleri vb) bulunmaktadır. 	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> • Ebeveynler ile görüşme • Medya mensupları, yayınevi sahipleri sanatçılar ile görüşme • Çocuklar ile görüşme • Basın yayın istatistiklerini inceleme • Yerel Yöneticilerle görüşme • Sivil toplum temsilcileri ile görüşme
---	---	--

SÜREÇ GÖSTERGELERİ - 4

TANIM: Çocukların maruz kaldıkları hak ihlallerine ilişkin anadillerinde başvuru ve şikâyet mekanizmalarına erişim hakları güvence altına alınmıştır.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> • -Başvuru mekanizması sayısı (Bölge, kent, kırsal, vb ayrıştırılmış şekilde) • -Başvuru mekanizmalarının bulunduğu kurum türü tüm çocukların erişebileceği çeşitliliktedir. (kapalı kurum içindeki mekanizmalar, hastaneler, okullar, yerel yönetimlerde, vb) • -Çocuklar bu mekanizmaları biliyor. • -Çocukların engellilik, cinsiyet, özgülüğünden yoksun olma vb herhangi bir özelliği temelinde ayırıcı olmayacak şekilde bu mekanizmalara erişebilmektedir. • -Bu mekanizmalara çocukların kendi başlarına yaptıkları başvuru sayısı • -Bu mekanizmalara çocukların yasal temsilcileri tarafından yapılan başvuru sayısı • -Bu mekanizmalar çocuklar için güvenilir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuklarla görüşme • Anahat kişi ve uzmanlarla görüşme • Şikâyet/Başvuru mekanizmaları istatistiklerini araştırma, • Bilgi edinme başvuruları
---	---	--

SÜREÇ GÖSTERGESİ – 5

TANIM: BM Çocuk Hakları Komitesine çocukların kendi kültürlerini geliştirme ve kendilerini kullanma hakkına ilişkin alınan özel önlemler konusunda ayrıntılı bilgi verilmektedir.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> -Periyodik raporlar düzenli ve zamanında hazırlanmaktadır. -Bu raporlar ilgi taraflarla tartışılmaktadır. -Raporlarda konuya ilişkin bilgi yer almaktadır.	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> - Dışişleri Bakanlığı raporlarını tarama - BM CHK ülke raporlarını inceleme - Anahtar kişi ve uzmanlarla görüşme
---	---	--

SONUÇ GÖSTERGELERİ -1

TANIM: Çocuklar kendi kültürlerinde ve anadillerinde eğitim veren kurumlara devam ediyordur.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> -Azınlık nüfusu ile okulların sayısının oranı -Bu okullara giden çocuk sayısı (cinsiyet, engellilik, kır ve kentte yaşam, ekonomik durum ayrıştırılmış şekilde) - Okullardan mezun olmuş çocuk sayısı (cinsiyet, engellilik, kır ve kentte yaşam, ekonomik durum ayrıştırılmış şekilde)	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> -Eğitim ve nüfus istatistikleri -Yerel yönetim kararları -Sivil toplum vb. faaliyet raporları
--	--	---

SONUÇ GÖSTERGELERİ -2

TANIM: Çocuklar anadillerinde medya ürünlerini kullanıyordur.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> - Farklı kültürlerle ait medya ürünlerinin tüm medya ürünlerine oranı - Azınlık gruplarının nüfusuyla medya ürün sayısının oranı - Medya ürünlerinin baskı, tiraj vb. rakamları -Çocuklar için anadilde hizmet veren medya kuruluşlarının açılma sayısının kapanma sayısına oranı	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> -Basın yayın ve nüfus istatistikleri -Yerel yönetim kararları -Sivil toplum vb. faaliyet raporları
---	--	--

SONUÇ GÖSTERGELERİ -3

TANIM: Çocuklar maruz kaldıkları hak ihallerine ilişkin anadillerinde başvuru ve şikayet mekanizmaları aracılığıyla adalete erişebiliyordur.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> - Bu mekanizmalara yapılan başvuru sayısı (cinsiyet, engellilik, kır ve kentte yaşam, ekonomik durum ayrıştırılmış şekilde) - Çocukların kendi başlarına yaptıkları başvuruların sonuçlanma sayısı/oranı (çocuğun kendisini ya da ebeveynlerin/yasal temsilcisinin yaptığı başvuru olarak ayrıştırılmış şekilde)	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> -Eğitim ve nüfus istatistikleri -Yerel yönetim kararları -Sivil toplum vb. faaliyet raporları -Basın yayın organlarında çıkmış haberler
--	---	---

SONUÇ GÖSTERGELERİ – 4

TANIM: Çocuklar ana dillerinde eğitim alabiliyordur.	Alt Göstergeler <ul style="list-style-type: none"> - Bu eğitimi sağlayan okullara devam eden çocuk sayısı (cinsiyet, engellilik, kır ve kentte yaşam, ekonomik durum vb. ayrıştırılmış şekilde) - Bu eğitimi veren okulların bulunduğu yer (bölge, kent, kır, büyük-küçük şehir göre ayrıştırılmış şekilde) - Verilen derslerin sayısı	Veri Toplama Yöntemi <ul style="list-style-type: none"> -Eğitim ve nüfus istatistikleri -Yerel yönetim kararları -Sivil toplum vb. faaliyet raporları
--	--	---

Bu rapor, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliđi finansal desteği ile üretilmiştir.

İçeriğinden yalnızca GÖÇ VE İNSANİ YARDIM VAKFI sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliđi'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Elazığ Cad. Mimar Sinan Mah. Diyar Galeria C Blok Kat:4 No:10 Yenişehir / Diyarbakır
t: (0412) 223 00 90 f: +90 (412) 00 90 e: g.vakfi@gmail.com w: goctvakfi@gmail.com

www.giyav.org.tr